

The Holy See

PACEM IN TERRIS

XXIII. János pápa

enciklikája az igazságon, igazságosságon, szereteten
és szabadságon felépítendő békéről a nemzetek között
1963. november 4.

Tartalom

- I. Bevezetés A világ rendjeAz emberi lét rendje
 - II. Az emberek közötti rend JogokA hithez, a valláshoz való jogAz életállapot megválasztásának jogaGazdasági jogokA gyülekezési és társulási jogPolitikai jogokJogok és kötelezettségekKorunk jelei
 - III. Az egyének és a közhatalom viszonya A hatalom és a tekintély szükségszerűsége és isteni eredeteA közjó megvalósításaA közjó lényegeA közhatalom felelőssége és az egyének jogai, kötelességeiA közhatalom szerkezete és működéseÁllampolgári részvétel a közéletbenAz idők jelei
 - IV. Az államközi kapcsolatok IgazságbanAz igazságosságA kisebbségekkel való bánásmódA politikai menekültek problémájaA fegyverkezésA szabadságAz idők jelei
 - V. Az emberi kapcsolatok és a politikai közösség A közjó és a közhatalomAz idők jelei
 - VI. Lelkipásztori megfontolások A hit és a cselekvés egységeSúlyos kötelesség
 - Jegyzetek
-

*A Tisztelendő Testvéreknek, Pátriáráknak, Primásoknak,
Érsekeknek, Püspököknek és más Főpásztoroknak, akik az
Apostoli Szentszékkal békében és közösségben élnek,
továbbá a papságnak és az egész földön élő keresztényeknek,
valamint minden jóakarátú embernek*

Tisztelendő Testvérek és Kedves Fiaink!

Üdvözet és Apostoli Áldás!

I. Bevezetés

A világ rendje

1. A BÉKÉT A FÖLDÖN, melyet az összes emberek a világon minden időben óhajtottak, nem lehet másképp megteremteni és megszilárdítani, mint csak az Istentől alapított rend szent megtartásával.
2. Mert a tudományok haladásából és a technikai találmányokból világosan tudjuk, hogy csodálatos rend uralkodik az élők világában és a természet erőiben, valamint az emberben is oly rátermettség van, mellyel képes vagy magát e rendet felfedezni, vagy magának alkalmas eszközöket készíteni, hogy ezeket az erőket megszerezze és a maga kényelmére alkalmazza.
3. De a tudományok haladása és a technikai találmányok mindenekelőtt Isten végtelen nagyságát mutatják, aki mind a dolgok összességét, mind magát az embert teremtette. Azt mondjuk, hogy a dolgok összességét a semmiből alkotta, abba bölcsességének és jóságának bőségét adta: ami miatt a szent Zsoltáros e szavakkal magasztalja Istent egy helyen: „Uram, mi Urunk, milyen csodálatos széles e világon a te neved”^[1], másutt e szavakkal: „Milyen sokrétű a te műved, Uram! Mindent bölcsességedben alkottál”.^[2] Ugyancsak az Isten teremtette az embert saját képére és hasonlatosságára^[3], értelemmel és szabadsággal ruházta fel és az egész mindenség urává tette; amint ezt a zsoltáros ezzel a mondattal vallja meg: „Majdnem isteni lényé titted, dicsőséggel és fönséggel koronáztad. Hatalmat adtál neki kezed műve fölött, mindent lába alá vetettél.”^[4]

Az emberi lét rendje

4. Márpedig a világmindenség nagyszerű rendjével éles ellentétben áll mind az egyes emberek, mind a népek megbolygatása; mintha az egymásközi viszonyt csak erővel lehetne szabályozni.
5. Azonban a világ Teremtője az ember lelke mélyére beültette a rendet, amelyet lelkiismerete előtt nyilvánvalóvá tesz és követeli annak pontos megtartását: Ezzel igazolja, hogy a törvény szabta cselekedet a szívébe van írva^[5]. Különben hogyan is történhetne ez másképp? Ugyanis bármit csinált az Isten, mindaz végtelen bölcsességét árulja el és annál világosabban árulja el, minél teljesebben rendelkezik azzal a tökéletességgel^[6].
6. Téves vélemény valóban gyakran szül tévedést, mert sokan azt vélik azokról a kapcsolatokról, amelyek az egyes embereket saját államukkal összekötik, hogy ugyanazokkal a törvényekkel szabályozhatók, amelyekkel a világmindenség erői és értelem nélküli elemei; de az ilyenfajta törvényeket, mivel másszerűek, csak ott kell keresni, ahová azokat a minden dolgok Létrehozója beírta, azaz az emberi természetben.
7. Ugyanis ezekből a törvényekből kiváló módon megtanulják az emberek, hogy elsősorban mily módon kell az emberek együttélésében szabályozni kölcsönös kapcsolataikat; azután mily módon kell megállapítani az elveket, melyek a polgárok jogát szabályozzák saját állami hatóságaikkal szemben; azután mily módon kell szabályozni az államoknak egymáshoz való viszonyát; végül

mily módon kell ezt szabályozni egyrészt az egyes emberek és államok, másrészt az összes népek szövetsége közt; ennek a szövetségnek a megalakulását komolyan követeli mindenkinek az érdeke.

II. Az emberek közötti rend

8. Legelőször is arról a rendről kell beszélnünk, mely az emberek közt kell, hogy meglegyen.

9. Bármilyen emberi közösségnél, amelyet jól megszervezettnek és megfelelőnek akarunk, az első alapelv az, hogy minden ember rendelkezik a személyiség tulajdonságával; azaz értelemmel és szabad akarral van természetfeletti felruházva, mégpedig úgy, hogy oly jogokkal és kötelességekkel bír, melyeket maga a természet szabályoz és egyszersmind abból is következnek. Ezért ezek, mivel általánosak és sérthetetlenek, semmiféle módon ki nem sajátíthatók. [7]

10. Hogyha az emberi személy méltóságát Istentől kapott igazságok fényében szemléljük, akkor lehetetlen, hogy még nagyobbra ne becsüljük; mert az emberek Krisztus Jézus vére által vannak megváltva; a természetfeletti kegyelem révén Isten fiaivá és barátáivá lettek, az örök dicsőség javainak pedig örökösei.

Jogok

11. Amikor az ember jogairól akarunk szólni, mindjárt kezdetkor ki kell jelenteni, hogy az embernek joga van az élethez, joga van testi épségéhez, joga van mindazokra az eszközökre, melyek szükségesek a tisztességes élet éléséhez: ilyenek elsősorban a táplálék, a ruházat, a lakás, a pihenés, a gyógykezelés, végül az államtól nyújtandó szükséges szolgáltatások, amelyekkel az egyénekről gondoskodik. Ebből következően az a joga is megvan az embernek, hogy gondoskodás történjék róla, ha egészsége megrendül, ha megrokkán, ha megözvegyül, ha megöregszik, ha kénytelen munka nélkül lenni, ha saját hibáján kívül nem tudja megszerezni a megélhetéshez szükséges dolgokat. [8]

12. Az ember a természetjog alapján követelheti, hogy meglegyen a megbecsülése; hogy jó véleménnyel legyenek felőle; hogy szabadon kutathassa az igazat, s az erkölcsi rend és a közjó határain belül véleményét kinyilváníthassa, közölhesse másokkal és bármilyen mesterséget űzhessen; és végül, hogy a nyilvános eseményekről értesülést szerezhessen.

13. Szintén a természetjoghoz tartozik, hogy az ember a kultúra birtokosa lehessen, ezért szükséges, hogy általános és alapfokú oktatásban, technikai tudományos képzésben saját maga és állama javára részesülve részt kapjon a tudományos haladás eredményeinek használatából. Ennek elérése céljából iparkodni és törekedni kell, hogy az emberek képességeiknek megfelelően magasabb tanulmányokat is folytathassanak; mégpedig úgy, hogy aztán, amennyire lehetséges, a társadalomban oly állásokba és hivatalokba jussanak, amelyek mind képességeiknek, mind megszerzett ismereteiknek megfelelnek [9].

A hithez, a valláshoz való jog

14. Az emberek jogaihoz hozzátartozik, hogy Istent is, mint lelkiismeretük helyes normáját, tisztelhessék és a vallást egyénileg és nyilvánosan megvallhassák. Mert amint szépen tanítja Lactantius, ez a körülmény tesz minket alkalmassá, hogy a minket teremtő Istennek a jogos és köteles tiszteletet megadjuk, Őt egyedül elismerjük, Őt kövessük. A megvallásnak ezzel a kötelékével vagyunk Istenhez kötve, ahonnan maga a vallás is a nevét kapta. [10] Ugyanerről ír halhatatlan emlékű elődünk, XIII. Leó: „Mert ez az igazi, Isten fiaihoz méltó szabadság, amely az emberi személy méltóságát a legbecsületesebben megvédi, minden erőszaknál és jogtalanságnál nagyobb: az egyház előtt ez mindenkor kívánatos és fölötte drága. Ilyen szabadságot követeltek maguknak mindig az apostolok, ezt szentesítették a hitvédők írásaikban és ezt szentelte meg nagyszámú vértanú vérével.” [11]

Az életállapot megválasztásának joga

15. Ezenfelül az ember jogainak teljességéhez tartozik, hogy megválassza azt az életállapotot, amelyet jónak tart: vagy családot alapít, amelyben a férfi és nő egyenlő jogoknak és köteleességeknek örvend, vagy papi, szerzetesi életmódot választ. [12]

16. Ami a családot illeti, ez a házasságban bírja gyökerét, amelyet szabadon köt meg, amely monogám, felbonthatatlan; ezt mintegy az emberi társadalom első és természetes csírájának kell tartanunk. Ebből következik, hogy mind gazdasági és társadalmi vonatkozásokban, mind a tudomány és erkölcs területén szorgosan kell róla gondoskodni; tudniillik mindezek arra szolgálnak, hogy a család megerősödjék és célja eléréséhez segítséget nyújtsanak.

17. A gyermekek gondozásának és nevelésének joga a szülők legsajátosabb joga. [13]

Gazdasági jogok

18. Ha figyelmünket a gazdasági vonatkozású területre fordítjuk, világos, hogy itt a természetjog alapján nemcsak az illeti meg az embert, hogy munkalehetősége legyen, hanem hogy munkáját szabadon vállalja. [14]

19. De ilyen jogokkal együtt jár az a jog is, amely megköveteli, hogy az ember oly feltételek mellett végezhesse munkáját, amelyek sem testi erőit, sem erkölcsi épségét nem csorbítják, sem az ifjúság jogos fejlődésének nem ártanak. Ami pedig a nőket illeti, oly körülmények közt kell számukra munkalehetőséget nyújtani, melyek mind a feleség, mind az anya mivolt követelményeivel és köteleességeivel összeférnek. [15]

20. Az emberi személy méltóságából születik az a jog, hogy gazdasági ügyleteket bonyolíthasson a számadás kötelezettségének megfelelően. [16] Ezért nem lehet elhallgatni, hogy a munkásnak az igazságosságnak megfelelő bér jár; amely ezért legyen a vállalat képességeihez mérten akkora, hogy a munkásnak és családjának olyan életet tegyen lehetővé, mely az ember méltóságának megfelel. Erről mondja boldog emlékű elődünk, XII. Pius: „A természetbe helyezett munkakötelezettségnek a természetjog felel meg; ennek erejével az ember követelheti, hogy munkájával megszerezze mindazt a maga és gyermekei számára, ami az életfenntartáshoz szükséges: a természet ily mélyrehatóan parancsolja az ember fennmaradását.” [17]

21. Az emberi természetből levezethető a jog, hogy magánvagyonra is lehessen, vagy ilyen szerezhessen alkalmas eszközökkel; ez a jog pedig, amint másutt kijelentettük, segíti, hogy hathatósan megvédje az emberi személy méltóságát és bármilyen feladatának szabad végzését minden munkaterületen; amely végül a házi együttélés kötelékét és nyugalma megerősíti, ami nincs hatás nélkül az állam békéjének és jólétének növekedésére.[18]

22. Különböző is alkalmasint észre kell vennünk azt is, hogy a magánbirtoklási jogban benne rejlik a társadalmi kötelezettség.[19]

A gyülekezési és társulási jog

23. Abból kiindulva, hogy az emberek természetüknél fogva társadalmi lények, az következik, hogy joggal gyűlhetnek egybe, valamint másokkal társaságot (egyesületet) alakíthatnak; hogy a megalakult társaságok azt a formát veszik fel, melyet legalkalmasabbnak ítélnék céljaik elérésére; hogy ugyanezekben a társaságokban önként és saját felelősségükre működnek, hogy azok az óhajtott eredményt elérjék [20].

24. De amint ezt Mater et Magistra körlevelünkben erősen kihangsúlyoztuk, mindenképpen szükséges, hogy sok testület vagy közbüleső társaság alakuljon meg minden olyan célra, amelyre az egyes ember nem tud eredményesen törekedni. Ezek a testületek és társaságok ugyanis igen szükséges eszközök az emberi személy méltóságának és szabadságának megvédésére a nélkülözhetetlen felelősség keretein belül.[21]

25. Minden embernek megvan a joga, hogy állama keretein belül lakhelyét megtartsa, vagy megváltoztassa; sőt még azt is meg kell engedni feltétel nélkül, amennyiben jogos okok szólnak mellette, hogy más államba kivándoroljon és ott telepedjék le[22]. Azáltal ugyanis, hogy valaki egy meghatározott állam polgára, semmiképpen sem szűnik meg az emberiség családjának tagja lenni, sem az általános közösség és minden ember egyesülésének a polgára lenni.

Politikai jogok

26. Az emberi személy méltóságával együttjár az a jog, hogy az államügyekben tevékenyen részt vegyen és azt a polgárok közjává fordítsa. Mert amint boldog emlékü elődünk, XII. Pius mondja, lehetetlen, hogy az embert mint ilyen a társadalmi élet tárgyának vagy tehetetlen elemének kellene tartani, sőt sokkal inkább mint annak alanyát, alapját és célját kell értékelni [23].

27. Az emberi személyiséghez hozzátartozik, hogy törvényes jogait meg is védje: és ezt hathatósan, egyenlően, a valódi igazságosság normáinak megfelelően; amint boldog emlékü elődünk, XII. Pius figyelmeztet e szavakkal: „A jogszolgáltatási rendből, melyet Isten akart, következik az embernek az az elidegeníthetetlen és örök joga, amely mindenkinek biztosítja a jogszolgáltatás biztonságát és biztos, meghatározott jogi területet jelöl ki számára, amely minden önkényes támadással szemben biztonságot nyújt.”[24]

Jogok és kötelezettségek

28. Az eddig említett jogokkal, melyek a természetből erednek és minden embert megilletnek, járnak az ugyanolyan kötelezettségek; e törvények és kötelezettségek vagy a természetjogból származnak, vagy az parancsolja őket, és onnét veszik eredetüket, fennmaradásukat és kötelező erejüket.

29. Tehát, hogy néhány példát hozzunk, ilyen az ember joga az élethez, amellyel összefügg életfenntartásának kötelezettsége; jog a méltó életmódhoz, amelyhez hozzátartozik a becsületes élet kötelezettsége; jog az igazság szabad kutatásához, amelyhez hozzájárul az igazság mélyebb és messzire kiterjedő keresésének állandó kötelezettsége.

30. Miután ezt láttuk, ebből az is következik, hogy az emberi társadalomban az egyik ember bizonyos természetes jogának a többi embernél kötelezettség felel meg: tudniillik az a kötelezettség, hogy ezt a jogot elismerjük és tiszteletben tartjuk. Mert az ember minden egyes jogának az erejét és tekintélyét a természettörvényben bírja, amely azt neki adja és a megfelelő kötelezettséget hozzáfűzi. Azokat tehát, akik még a maguk jogait követelik, de saját kötelezettségeikről vagy teljesen megfeledkeznek, vagy annak nem teljesen tesznek eleget, azokkal kell összehasonlítani, akik egyik kezükkel építenek, a másikkal rombolnak.

31. Mivel az emberek természetüknél fogva társas lények, másokkal kell együtt élniök és mások javát kell keresniök. Ezért a helyesen felépített emberi együttélés követeli, hogy ugyanazoknak a jogoknak ugyanazok a kötelezettségek feleljenek meg minden esetben. Ebből következik az is, hogy mindenki nagylelkűen működjék közre a polgárok oly társadalmának a kialakításán, ahol a jogokat és a kötelezettségeket lelkiismeretesebben és gyümölcsözőbben teljesítik.

32. Hogy erre példát nyújtsunk, nem elég, hogy az embernek megadjuk a jogot, hogy az élethez szükséges dolgokhoz hozzájusson, hanem erőnkhez mérten dolgoznunk is kell, hogy az élethez szükséges javak elegendően álljanak rendelkezésre.

33. Ehhez hozzájárul még az, hogy az emberi társadalomnak nemcsak rendezettnek kell lennie, hanem sok hasznos gyümölcsöt kell a maga számára hoznia. Ez követeli, hogy kölcsönösen elismerjék és gyakorolják a jogokat és kötelezettségeket, és azt, hogy mindannyian közösen vegyenek részt a legtöbb vállalkozásban, melyet ennek a kornak a civilizációja megenged, tanácsol vagy sürget.

34. Ezenkívül az emberi személyiség méltósága megköveteli, hogy az ember cselekvésében saját meggondolásával és szabadságával éljen. Ezért ha a polgárok közösségéről van szó, valóban tudja, hogy miért él a joggal, miért vállalja a kötelezettséget és amikor számtalan alkalommal közreműködik, másoknak segítségére siet, ezt a saját kezdeményezésére és elhatározására tegye; úgy tudniillik, hogy mindenki saját elhatározásából, ítéletéből és kötelezettségének tudatából cselekedjék, nem kényszerből vagy kívülről jövő nyomásra; ha valamely emberi

közösség erőszakkal van megszervezve, állítható, hogy abban semmi emberi elem nincs, mivel az emberek szabadságukban gátolva vannak; a közösségeket ellenkezőleg ösztönözni kell az élet fejlődésének és tökéletességének alkalmas elérésére.

35. Ezért a polgárok helyesen megszervezett közösségét akkor kell gyümölcsözőnek, az emberi méltóság számára alkalmasnak tartani, ha az igazság fűzi egybe; így figyelmeztet ugyanis Pál Apostol: „Hagyjátok el tehát a hazudozást, beszéljen mindenki őszintén embertársával, hiszen tagjai vagyunk egymásnak.”^[25] Ez valóban megvalósul, ha mindenki meglévő jogait és másokkal szemben fennálló kötelességeit helyesen gyakorolja. Ezenfelül ilyenné válik az emberi közösség, aminőnek most lefestettük, ha a polgárok az igazság vezetésével mind a mások jogát tiszteletben tartják, mind saját kötelezettségeiket teljesítik; ha a szeretet oly vágya vezeti őket, hogy mások szükségleteit a magukénak érzik, saját javaikban másokat részesítenek, és arra törekcszenek, hogy egymás közt az egész földön a lélek legnemesebb érzületével érintkezzenek. De még ez sem elég; az emberi társadalom ugyanis szabadság által keletkezett a polgárok méltóságának megfelelően, akik mivel természetüknél fogva értelemmel rendelkeznek, ezért cselekvéseik veszélyt is rejtenek magukban.

36. Tisztelendő Testvérek és kedves fiaink, az emberi társadalom mindenekelőtt úgy tekintendő, mint ami főleg a lélekhez tartozik: ami által az emberek az igazság fényével megvilágosítva a dolgok ismeretét egymás közt terjesztik; jogaiknak érvényt szerezhetnek és kötelezettségeket teljesíthetnek; lelki javak után törekedhetnek; bármilyen tisztességes dologra vonatkozólag egymás közt jogos kívánságot táplálhatnak; állandó kívánságként él bennük, hogy legjobb javaikat másokhoz eljuttassák; mások lelki javaira úgy tekinthetnek, hogy azt a maguk számára megszerezzék. Ezek a javak egyszersmind kapcsolatban vannak mindazzal és irányítják mindazt, ami a tanokra, a gazdasági ügyekre, a törvények parancsaira és a többi dologra vonatkozik, amelyek kívülről alkotják az emberi társadalmat és folyamatosan kibontakoztatják azt.

A rend pedig, mely az emberi közösségben fejti ki hatását, teljesen benne gyökerezik a természetben; amennyiben az igazságra támaszkodik, az igazságosság szabályai szerint kell működnie, hogy azt a kölcsönös szeretet lelkesítse és vigye végbe, hogy végül az emberek jogegyenlősége a mindennapokban is maradéktalanul megvalósuljon.

37. De az ilyennemű rend „ amelynek elvei, mivel mindenkirehöz hozzátartoznak, függetlenek és változtathatatlanok ” az igazi Istentől, mégpedig a személyes, az emberi természetet felülmúló Istentől veszi mindenben az eredetét.

38. Isten ugyanis, mivel ő mindeneknek az első igazsága és legfőbb java, valamint igazában ő az őforrás, ahonnét az emberi közösség valóban életet meríthet, az a közösség, amely kétségtelenül helyesen van megalkotva s gyümölcsöző, és alkalmas az ember méltóságához^[26]. Erre vonatkozólag mondja Aquinói Szent Tamás: „Mivel pedig az emberi értelem az ember akaratának a szabálya, amellyel mérjük annak jóságát, ez abból az örök törvényből ered, amely

az isteni értelem, ahonnét nyilvánvaló, hogy az emberi akarat jósága sokkal inkább függ az örök törvénytől, mint az emberi értelemtől.”[27]

Korunk jelei

39. Korunkat három vonás jellemzi.

40. Mindenekelőtt a munkásosztályt látjuk, hogy gazdasági és társadalmi téren fokozatosan tört előre. Kezdetben ugyanis jogaikat akarták érvényesíteni főképp a gazdasági és társadalmi rendben, azután jogaikat fokozatosan érvényesítették a politika területén, míg végül a műveltebb emberiség javainak elérésére fordították figyelmüket. Ezért a jelenben a munkások, akik mindenütt ott vannak, hevesen követelik a jogot, hogy ne tekintsék őket értelem és szabad akarat nélküli lényeknek, akiket mások tetszésük szerint felhasználnak, hanem az emberi közösség minden részében ember számba vegyük őket: azaz a gazdasági és társadalmi életben, a politikában és a tudományos élet minden területén is.

41. Azután ott vannak az államban a nők, nincs senki sem, aki ezt ne tudná; ez talán hamarabb jelentkezett azoknál a népeknél, melyek a keresztény hitet vallják, későbbben ugyan, de mindenütt, azoknál a népeknél is, melyek más kultúrának és életmódnak az örökösei. A nők ugyanis, mivel napjainkban mindinkább tudatában vannak emberi méltóságuknak, nem tűrik el, hogy élettelen tárgynak, vagy eszköznek tartsák őket, sőt mindinkább követelik, hogy az emberi személyhez méltó jogok és kötelezettségek őket is megillessék mind az otthon falai közt, mind az államban.

42. Végül napjainkban megfigyelhetjük, hogy az emberek együttélése teljesen új társadalmi és állami átalakuláson ment keresztül. Ugyanis mivel minden nép megszerezte magának a szabadságot, vagy meg akarja szerezni, azért már rövideken nem lesznek népek, amelyek mások felett uralkodnak, sem amelyek mások hatalma alatt lesznek.

43. Az emberek, bármilyen nemzethez is tartozzanak, vagy már szabad államok polgárai, vagy azon vannak, hogy azok legyenek; semmiféle törzsi közösség nem akar már alattvalója lenni idegen hatalomnak. A mi időnkben ugyanis elévültek azok a felfogások, amelyek annyi századon keresztül tartották magukat, amelyek szerint akár a gazdasági és társadalmi állapotok miatt, akár nemük miatt, akár saját államukban elfoglalt helyük miatt vannak náluk alacsonyabb rendű osztályok, ezért elsőbbséget követelnek azok felett.

44. Ellenkezőleg a legszélesebb rétegekben elterjedt és megerősödött az a nézet, hogy az emberek egymás közt természetük méltóságánál fogva egyenlőek. Emiatt legalább a józan ész és az elmélet síkján semmi sem bizonyítja, hogy különbséget tegyünk az emberek közt faj szempontjából; ez ugyanis nagy jelentőségű és nagy súlyú az emberi együttélés megvalósításában azoknak az elveknek az alapján, melyeket fentebb említettünk. Ha az emberben jogainak tudata megszületik, szükséges, hogy megszülessék benne kötelességeinek a

tudata is: úgyhogy akinek valamilyen joga van, hasonlóképpen legyen meg benne kötelezettsége is jogainak ellenértékeként, mint méltóságának a jele; a többiekben pedig legyen meg a kötelesség, hogy ezeket a jogokat elismerjék és tiszteletben tartsák.

45. Mivel az emberi társadalom viszonyrendszere a jogon és a kötelezettségen épül fel, és az emberek ezt azonnal a lélekhez és értelemhez tartozónak fogják fel, mert tudják, hogy mi az igazság, mi az igazságosság, mi a szeretet, mi a szabadság, ugyancsak megértik és tudatában vannak, hogy ők ilyen közösség tagjai. De ez nem elég; mert ilyenemű okoktól indítva az emberek az igaz Isten jobb ismeretére jutnak, aki felette van az emberi természetnek és személyiséggel rendelkezik. Emiatt, amelyek köztük és Isten közt vannak, mintegy életük alapjának tekintik; annak az életnek, melyet vagy lelkük belsejében élnek, vagy a többi ember társaságában.

III. Az egyének és a közhatalom viszonya

A hatalom és a tekintély szükségszerűsége és isteni eredete

46. Az emberi társadalom sem helyesen megszervezett, sem javakban termékeny nem lehet, hacsak azok, akik az élen állnak, nincsenek felruházva törvényes tekintéllyel, meg nem tartják az alapelveket és amennyire csak tudják, a közösség javára nem fordítják munkájukat és gondjukat. Ezek valóban Istentől kapják minden tekintélyüket, amint ezt Szent Pál tanítja e szavakkal: „Nincs hatalom, csak Istentől.” [28] Az apostolnak ezt a mondatát Aranyszájú Szent János így fejtegeti: „Mit mondasz? Vajon minden fejedelem Istentől rendelt? Nem ezt mondom, ugyanis nem az egyes fejedelmekről van szó most, hanem magáról a dologról. Hogy fejedelemségek vannak, és hogy egyesek parancsolnak, mások alá vannak vetve és hogy nem a véletlen és az esetlegesség kormányoz mindent, ezt az isteni bölcsességnek tulajdonítom.” [29] Mert mivel az Isten az embereket természetüknél fogva társas lényeknek teremtette, semmiféle társaság nem állhat fenn, hacsak nem áll valaki az élen és az egyeseket hathatósan s egyenlően nem nógatja a közös célra, következik ebből, hogy az emberek polgári társadalmának szüksége van kormányzó tekintélyre: melynek nem különben, mint a társaságnak, természeténél fogva ezért maga az Isten a szerzője. [30]

47. Nem gondolható el semmilyen uralom tekintély nélkül; sőt mivel a parancsolási képességből a józan észre lehet következtetni, jogosan az következik, hogy kötelező erejét magából az erkölcsi rendből veszi, amely viszont Istent bírja mint elvét és célját. Amiért is boldog emlékű elődünk, XII. Pius ezt a figyelmeztetést teszi: Az élőknek abszolút rendje és magának az embernek a célja (az emberről állítjuk, hogy szabad, kötelezettségei vannak, sérthetetlen jogokkal van felruházva, és az emberi társadalomnak van eredete és célja) az államot is, mint valami szükséges közösséget, tekintéllyel ruházza fel, amelyet ha megszüntetnek, sem nem létezhet, sem nem élhet... A dolgoknak ez a rendje, mivel a józan ész és még inkább a keresztény hit szerint nem lehet, hogy ne a személyiséggel felruházott Istentől, mindnyájunk teremtőjétől származzék, ezért a hatalom birtokosai abból nyerik méltóságukat, hogy magának Istennek a tekintélyéből részesülnek valamiképp. [31]

48. Amiért is ez az uralom, mely kizárólag vagy főképp akár a fenyegetésekre s a büntetésektől való félelemre, akár a jutalmak ígérésére alapul, semmiféle módon nem tud a közjó keresésére hathatósan buzdítani; amely ha mégis így történik, az emberi méltósággal, amely tudatában van és részese a szabadságnak és az értelemnek, semmi esetre sem egyeztethető össze. Mivel ugyanis a tekintély leginkább szellemi erőn alapszik, azért az állam vezetőinek tudatosan kell cselekedniök, azaz kötelezettségüket, mely rájuk nehezedik, a közjó javára kell teljesíteniök. De mivel a természetes méltóságban minden ember egyforma, ezért senki sem kényszeríthet mást oly cselekvésre, mely lelkének legbensőbb érzelmeivel ellenkezik: ezt csak Isten teheti meg, mint aki egyedül kutatja és ítéli meg a szív titkos terveit.

49. Akik tehát az államot képviselik, csak annyiban kötelezhetik az embereket lelkiismeretben, amennyiben tekintélyük Isten tekintélyéhez kapcsolódik és annak részese[32].

50. Ahol az elvet megtartják, a polgárok méltóságát is biztosítják: akik ugyanis a hatóságoknak engedelmeskednek, semmi esetre sem engedelmeskednek nekik, mint embereknek, hanem valóban az Istent, minden dolgok gondoskodó Teremtőjét tisztelik, aki elrendelte, hogy az emberek kölcsönös viszonyát a tőle megállapított rend szerint szabályozzák; azáltal pedig, hogy Istennek megadjuk a köteles tiszteletet, nem nyomorítjuk meg saját lelkünket, hanem inkább felemeljük és megnemesítjük, mert Istennek szolgálni uralkodást jelent[33].

51. Minthogy az uralkodás joga a szellemi dolgok rendjéből következik és Istenből ered, ha véletlenül az állam vezetői ez ellen a rend ellen és így Isten akarata ellen törvényt hoznak vagy valamit parancsolnak, akkor sem a hozott törvények, sem az adott parancsok nem kötelezik a polgárok lelkét; mert inkább kell engedelmeskedni Istennek, mint az embereknek[34]; sőt akkor valójában a hatalom vétkezik és rút jogtalanságokat követ el; Aquinói Szent Tamás ezt tanítja: „A másodikra azt kell válaszolni, hogy az emberi törvény csak annyiban törvény, amennyiben a józan ész követi; és e szerint nyilvánvaló, hogy az örök törvényből származik. Amennyiben pedig eltér az észől, akkor gonosz törvény és így nem számít törvénynek, hanem inkább ennek a megsértése”[35].

52. Abból pedig, hogy a tekintély Istentől származik, egyáltalán nem következik az, hogy az embereknek nem lenne meg a joga megválasztani, hogy kik álljanak az állam élén, és milyen legyen az állam formája, és meghatározni a gyakorlandó hatalom szabályait és határait. Ebből következik, hogy az előadott tanítás bármilyen igazi demokratikus állam kormányzási formájával összeegyeztethető [36].

A közjó megvalósítása

53. Abból pedig, hogy az egyes emberek és a közbülső csoportok és közösségek tevékenységüket a közjóra tartoznak irányítani, az következik, hogy saját érdekeiket mások szükségleteihez szabják, és vagyonukat valamint hivatalukat úgy használják, amint azt az állam vezetői előírják, megtartva az igazságosság szabályait, az előírások módozatait és korlátait. Akik ugyanis az államban a hatalmat viselik, szükséges, hogy úgy éljenek vele, hogy ne csak

szabályszerű és tökéletes legyen a gyakorlása, hanem teljesen az állam javát tekintse vagy arra vezethessen.

54. Mivel pedig a közjó minden tekintetben az állam vezetőitől függ, ebből egyenesen az következik, hogy ezek a jót úgy keressék, hogy annak természetét megőrizték, egyszersmind rendelkezéseiket a dolgok jelen állapotával összeegyeztessék[37].

A közjó lényege

55. Továbbá a közjóban benne kell lennie mindannak, ami az egyes nemzeteket egyenként megilleti; [38] de ezek legkevésbé sem határozzák meg a közjót minden részében. A közjó azzal, hogy teljesen összefügg az emberi természettel, ezért teljesen és sértetlenül csak akkor állhat fenn, tekintve a közjó belső természetét és gyakorlását, ha mindenkor tekintetbe veszi az emberi személyt [39].

56. Másrészt ez a jó természeténél fogva szükségessé teszi, hogy az állam minden polgára részesüljön belőle, bár különböző mértékben, tekintetbe véve a polgároknak hivatali beosztását, érdemeit és állapotát. Ez oknál fogva az állam minden vezetőjének arra kell törekednie, hogy sem polgárokat, sem polgári osztályokat ne kedvezményezzen; ez az elv mindenkinek az érdekét szolgálja; amiként ezt halhatatlan emlékű elődünk, XIII. Leó e szavakkal támasztja alá: „Semmi módon nem szabad megengedni, hogy az állami hatóság egyeseknek vagy keveseknek az érdekét szolgálja, mert mindenki közjára szolgálatára alapították.”[40] De az igazságosság és méltányosság néha követelhetik, hogy akik az állam ügyeit intézik, több gondot fordítsanak az elesettebb polgárookra, mert ezek saját jogukat érvényesíteni és törvényes igényeiket kielégíteni kevésbé képesek [41].

57. De ezen a helyen, úgy véljük, Fiainkat figyelmeztetni kell, hogy a közjó az egész emberhez tartozik, azaz mind testi, mind lelki szükségleteihez. Ebből következik, hogy az állam vezetői ezt a jót alkalmas úton és fokozatosan törekedjenek elérni: úgy tudniillik, hogy tartsák meg a dolgok helyes sorrendjét, és a testi javakkal egyidejűleg polgáraik lelkével is törődjenek[42].

58. Úgy látszik előttünk, hogy ezek az elvek valóban meg vannak határozva Mater et Magistra enciklikánkban, ahol előadtuk, hogy a közjó magában foglalja a társadalmi élet azon feltételeinek összességét, amellyel az emberek saját maguk tökéletesítését teljesebben s könnyebben elérhetik[43]

59. Így tehát az emberek, akik testből és halhatatlan lélekből vannak összetéve, a halandó élet alatt sem szükségleteiket kielégíteni, sem a tökéletes boldogságot megszerezni nem tudják. Ezért a közjót oly úton és eszközökkel kell megvalósítani, amelyek az emberek örök üdvének nemcsak hogy nem ártanak, hanem azt elő is segítik[44].

A közhatalom felelőssége és az egyének jogai, kötelességei

60. Mivel a mi korunkban a közjót leginkább az emberi személyiség jogainak és kötelezettségeinek megőrzésében válik, ezért szükséges, hogy az állam képviselői arra törekedjenek, hogy egyrészt a jogokat elismerjék, tiszteletben tartsák, egymással egyeztessék, megvédjék, fejlesszék, másrészt kötelességeinek mindenki könnyebben tehessen eleget. Mert az emberek sérthetetlen jogait védeni és óvni, hogy mindenki könnyebben teljesíthesse kötelességét, minden hivatalos hatalomnak főfeladata [45].

61. Ezért ha valamilyen hatóság az ember jogait vagy el nem ismeri, vagy megsérti, nemcsak kötelességét nem teljesíti, hanem kiadott rendelkezései minden kötelező erőt nélkülöznek[46].

62. Ezenkívül akik az állam kormányzatát viszik, főfeladatuknak tartásuk, hogy azokat a jogokat, amelyekkel az emberek egymással közösséggé egyesülnek, alkalmasan és megfelelően úgy állapítsák meg és szabályozzák, hogyha a polgárok jogaikat érvényesíteni akarják, ez másokat jogaikban ne háborítson; hogyha valaki védi a jogát, az ne zavarjon másokat kötelességei teljesítésében; végül is kötelessége a jogokat csorbítatlanul megőrizni, ha pedig megsértették, vissza kell állítani sértetlenségébe.[47]

63. Hozzájárul ehhez még az, hogy az állam vezetői fordítsanak arra ténylegesen gondot, hogy olyan körülmények legyenek, amelyekben az egyes polgárok jogaikat megvédhessék, mégpedig könnyen tehessék ezt, vagy kötelességeiket teljesíthessék; mivel a mindennapi élet minket arra tanított, hogyha gazdasági vonalon, állami ügyekben, tudományos kérdésekben a hatóságok nem járnak el megfelelően, főképp napjainkban, az egyenlőtlenség a polgárok közt mindinkább megmarad, és ezért megtörténhetik, hogy az emberek jogai és kötelezettségei elvesztik hatályosságukat.

64. Ezért szükséges, hogy az állam vezetői figyelmet és gondot fordítsanak arra, hogy a polgárok amint a gazdasági vonatkozású dolgokban előrehaladnak, ugyanúgy haladjanak előre a társadalmi vonatkozásúakban is, és amint fejlődnek a termelő szervezetek, úgy fejlődjenek a szolgáltatások is; ilyenek: utak építése, szállító eszközök, üzletek, ivóvíz-ellátás, lakások, az egészség biztosítására szolgáló intézkedések, a vallásos hit megvallásának lehetővé tétele, végül a pihenés megkönnyítése. Szükséges, hogy az állam vezetői arra is törekedjenek, hogy a polgárok pénzbeli megsegítéséről gondoskodjanak, hogyha valami szerencsétlenség éri őket, vagy a családi megélhetés nehezebbé válik; az élet tisztességes fenntartásához szükséges javak akkor se hiányozzanak. Nem kevésbé törekedjenek az állam vezetői arra és valósítsák meg, hogy a munka végzésére alkalmas munkások képességeiknek megfelelő munkalehetőséghez jussanak; hogy mindenkit az igazságosság és méltányosság törvényei szerint fizessenek; hogy a javak termelésére alakított társaságokban a munkában részt vevő munkások az általuk termelt munka szerzőinek tarthassák magukat; hogy nehézség nélkül lehessen alapítani közbülső társaságokat, amelyek révén a polgárok megélhetése jobb s könnyebb lehet; végül pedig mindenki megfelelő módon és fokon vehessen részt a tudomány eredményeinek használatában.

65. De mindenki közérdeke azt is követeli, hogy az állam vezetői a polgári jogoknak mind

megalkotásában s védésében, mind fejlesztésében az arányosságot tartsák szem előtt, nehogy bizonyos embereknek vagy közösségeknek több jusson és az államban több hasznot juttassanak nekik; és ne legyenek a polgárok lehetetlenül megakadályozva jogaiknak megvédésében, amikor abban eljárnak. Mert elv, hogy a hatóságok gondoskodásának a gazdasági vonatkozású ügyekben, még ha nagy területet érint és a közösség legbensőbb ügyeire vonatkozik is, mindig olyannak kell lennie, hogy a magánember cselekvési szabadságát nemcsak ne akadályozza, hanem inkább növelje, legfőképp pedig az emberi személyek jogait sértetlenül megőrizze[48].

66. Ide kell tartozniok azoknak a különböző törekvéseknek is, melyeket az államok vezetői azért vállaltak magukra, hogy az állampolgárok könnyebben tudják jogaikat érvényesíteni, valamint kötelezettségeiket a társadalmi élet bármilyen területén teljesíteni.

A közhatalom szerkezete és működése

67. Általában véve nem lehet meghatározni, hogy melyik a legjobb államforma, hogy az állam vezetői milyen alkalmas módon tudják hivatalukat betölteni, milyen törvényeket kell hozni, hogyan kell az államot igazgatni, milyen legyen a bírászkodás.

68. Valóban annak megállapítása, hogy milyen legyen az államforma, mily alapon gyakorolják hivatalukat, ez csak a nép jelenlegi állapotától és leginkább körülményeitől függ: ezek ugyanis térben és időben változnak. Úgy véljük, hogy legjobban az felel meg az ember természetének, ha a polgárok együttélése úgy alakul ki, ha ott a hatalmi ágak három rendje van meg, amely a három legfőbb állami feladatnak alkalmasan megfelel; minthogy az ilyen államban nemcsak a hatóságok feladata, hanem a polgárok és hivatalos hatóságok kölcsönös viszonya is jogszerűen le van fektetve. Ez valóban a polgárok biztos elsőbbségét jelenti, egyrészt megvédhetik jogaikat, másrészt teljesíthetik kötelezettségeiket.

69. Márpedig, hogy az ilyen jogrendszerű és politikai berendezettségű állam hasznosan tudjon működni, szükséges, hogy a hatóságok megtegyék a maguk feladatát és alkalmas módon és eszközökkel elhárítsák a tornyosuló nehézségeket, és ezt tegyék saját tiszttségüknek és államuk mindenkori helyzetének megfelelő módon. Ugyancsak ez azt követeli, hogy a dolgok feltételeinek állandó változása következtében a törvényhozóknak nem szabad elhanyagolniok sem az erkölcsi normákat, sem államuk alkotmányát, sem a közjó követelményeit tevékenységük során. Ezután amint az állam tisztviselőinek, akik a törvények teljes ismeretében az adott helyzet körülményeit szorgosan mérlegelik, mindent a jog alapján kell tenniök, úgy a bírának az embert megbecsülve, de semmi részrehajlást nem mutatva, mindenkinek meg kell adniok a maga jogát. A dolgok rendje továbbá követeli, hogy nemcsak az egyes polgároknak, hanem a közbülső testületeknek, ha jogaik gyakorlásáról és kötelességeik teljesítéséről van szó, alkalmas törvényekkel segítséget kell nyújtani; akár a polgárok egymás közti tevékenységére, akár hivatalos személyiségekre vonatkozik is ez[49].

70. Nem lehet kétség abban, hogy az állam jogszolgáltatási rendjének meg kell egyeznie az igazságos és helyes szabályokkal, valamint az állam alkotmányának fejlődésével, hogy a közjót a lehető legnagyobb mértékben szolgálja.

71. De a mi korunkban a társadalmi élet annyira változatos, annyira sokoldalú, annyira gyorsütemű, hogy a jogszolgáltatási rendszer, jóllehet nagy bölcsességgel és előrelátással van megalkotva, gyakran nem felel meg a szükségleteknek.

72. Ehhez még hozzá kell adnunk azt is, hogy az elvek, melyek először a polgároknak más polgárokkal, majd a polgároknak s a közbülső testületeknek a hatóságokkal, végül a hatóságoknak ugyanazon állam más hatóságaival való jogait szabályozzák, amint azt néha láttuk, annyira bizonytalanok és annyira veszélyekkel teltek, hogy azokat a jog biztos határaiként nem fogadhatjuk el. Ezekben az esetekben maga a dolog követeli, hogy az állam vezetői, ha sértetlenül akarják megőrizni az állam jogszolgáltatási rendjét, akár magáért a jogrendért, akár annak mélyebb alapjaiért, ha a társadalmi élet főbb szükségleteit el akarják látni; ha a mai élet szükségleteihez és törvényeihez akarják alkalmazni és új kérdéseket akarnak megoldani, akkor helyesen érezzék meg, hogy mi a feladatuk és milyen határokat szabjanak azoknak; ezért oly lelki nyugalommal és becsületességgel, oly értelmi éleslátással és akarati erősséggel rendelkezzenek, hogy amire tényleg szükség van, azt habozás nélkül meglássák, időszerűen és hathatósan megvalósítsák[50].

Állampolgári részvétel a közéletben

73. Hogy az emberek az állami életben részt vehetnek, ez valóban méltóságuk sajátja, ha mindjárt csak államuk alkotmányának megfelelő módon vehetnek is részt ebben, melynek tagjai.

74. Abból, hogy az embernek szabad részt venni az állam igazgatásában, új és igen nagy előny származik számukra. Mert a dolgok ilyen állásánál az állam vezetői gyakrabban vannak jelen a polgárok összejövetelein és megbeszélésein, azért alkalmasabban tudják a közjót megismerni; és az is, mert a köztisztviselők egyes helyeken az előírt idő után elhagyják állásaikat, tehát távol áll a hatóságoktól az elöregedés, sőt így meggyorsítják a társadalom mobilitását[51].

Az idők jelei

75. Ezekből a megtárgyalt kérdésekből világosan kitűnik, hogy a mi korunkban az államok jogszolgáltatási rendje elsősorban azt követeli, hogy a főbb jogokat, amelyek az embereknek sajátjai, rövid és érthető szavakba sűrítve megfogalmazzák és az állam egyetemes alkotmányába bevegyék.

76. Ezután követelmény még az is, hogy jogi nyelven megfogalmazott alkotmánya legyen minden államnak; ugyanis ez határozza meg, hogy mily módon választják ki az állam vezetőit, mily kapcsolatok kötik össze őket másokkal, egyenként milyen hatalom illeti meg őket, és végül mily

cselekvési módok s elvek kötik őket.

77. Kívánjuk végül, hogy különösen a jog és kötelezettség mezején határozzák meg az elveket, amelyek a polgároknak az állam vezetőivel szembeni jogállását szabályozzák; szabatosan határozzák meg, hogy mi a legfőbb feladatuk; a polgárok jogait és feladatait meg lehessen ismerni, azt tiszteletben lehessen tartani, egymással szemben egyeztetni, védeni, pert indítani.

78. Azonban nem lehet jóváhagyni azoknak az álláspontját, akik szerint akár egyes emberek, akár egyes csoportok akarata az első és egyedüli forrás, melyből akár a polgárok jogai és kötelezettségei fakadnak, akár az állam alkotmánya kötelező erejét nyeri, akár az állam feletti végső uralmi elv fakad.^[52]

79. De ezek a törekvések, amelyekről szóltunk, azt is nyilvánvalóvá teszik, hogy a mi korunkban az emberek mind jobban tudatában vannak emberi méltóságuknak, és ezért részt kívánnak venni az állam vezetésében, valamint követelik, hogy saját sérthetetlen jogaikat az állam alkotmányában biztosítsák. De ez még nem minden; mert az emberek ezenfelül még azt is követelik, hogy az állami hatóságokat az alkotmány szerint szervezzék meg, és azok hivatalukat ennek határain belül gyakorolják.

IV. Az államközi kapcsolatok

80. Amit az államról Elődeink gyakran tanítottak, azt most tekintélyünkkel mag kívánjuk erősíteni: tudniillik a nemzetek közti kölcsönös jogok és kötelezettségek fennállását; ezért ezeknek a viszonyoknak a rendezése az igazság, az igazságosság, a lelkek jóindulatú kapcsolatának és szabadságának normája szerint történjék. Amint a természeti törvény az egyes polgárok életét szabályozza, ugyanazzal kell szabályozni az államok kölcsönös viszonyait is.

81. Ez a kijelentés mindenki előtt könnyen megérthető, ha megfontolja, hogy az államok vezetői semmi módon sem feledkezhetnek meg természetes méltóságukról, amikor saját közösségükért dolgoznak, és annak javát tekintik; semmi módon nem szabad elhagyniok a természeti törvényt, amely köti őket, amely magának az erkölcsnek a szabályozója.

82. Különben is nem képzelhető el, hogy emberek, mert az állam élén állnak, kényszerülnének levetni emberségüket. Ellenkezőleg, éppen emiatt oly méltóságra jutottak, hogy tekintve kiváló lelki adottságaikat és felkészültségüket, az állam ügyeit a legkiválóbb módon intézhetik.

83. Sőt magából az erkölcsi rendből következik, hogy az emberek polgári közösségének szükséges a tekintély, mely kormányozza; sőt a tekintély ezt a rendet nem bonthatja meg anélkül, hogy az azonnal össze ne omoljék, mivel megfosztotta ekkor az alaptól. Hisz ez magának Istennek is a figyelmeztetése: „Halljátok hát, királyok, és szívleljétek meg, tanuljatok, akik a föld határait kormányozzátok. Figyeljete fel, akik a sokaságon uralkodtok, és büszkék vagytok a népek nagy számára. A Mindenható adta nektek a hatalmat és a Magasságbeli az uralmat, s majd

számon kéri tetteiteket és kivizsgálja szándékaitokat.”[53]

84. Végül azt is figyelembe kell venni, ami az államok közti elvek rendezéséhez tartozik, hogy a tekintélyt úgy kell használni, hogy a közjót előmozdítsa, mivel elsősorban erre van hivatva.

85. A közjó legfőbb parancsának azt kell tartani, hogy az erkölcsi rendet mindenütt elismerjék és annak parancsait sértetlenül megőrizték: Az államok jól megalapozott rendje a becsületesség normájára, mint mozdulatlan és változhatatlan sziklára kell, hogy támaszkodjék, amelyet a világ Alkotója magában a dolgok természetében akart nyilvánvalóvá tenni, és az emberek lelkébe kitörölhetetlen betűkkel bevészte... Parancsainak ugyanezzel a fényével, fénysugárhoz hasonlóan, a helyes utat szükségképpen megmutatja mind az egyes embereknek, mind a nemzeteknek; akiknek aztán figyelmeztető, üdvös és gondoskodó jeleiből a szabályokat és az irányítást át kell venniök, nehogy a dolgok új rendjére fordított fáradságuk és szorgalmuk, amelyet magukra vettek, mintegy kiszolgáltassa őket a dühöngő viharoknak és hajótörést szenvedjenek.[54]

Igazságban

86. Első elvül meg kell állapítani, hogy az államok kölcsönös viszonyát az igazságnak kell szabályoznia. Az igazság azonban azt követeli, hogy ebben a dologban a fajok különbözőségének az elvét számításán kívül kell hagyni; ezért szent és erős meggyőződésnek kell lennie, hogy minden állam egymásközt egyforma a természet méltóságánál fogva. Mindegyik jogához tartozik tehát, hogy létezzék, hogy fejlődjék, hogy az ehhez szükséges kellékekkel rendelkezzenek, hogy ennek elérésében és megszerzésében az első zsenjét ő élvezze; ugyancsak jogosan megkövetelheti, hogy jó véleménnyel legyenek róla és megkapja a neki kijáró tiszteletet.

87. Azt tapasztaltuk, hogy az emberek gyakran különböznek egymástól, mégpedig nagyon, tudásban, erényben, tehetségben és a külső javak gazdagságában. Ebből azonban sohasem támadhat jogos ok, amiért egyesek a többi felülmúlják, mások elé helyezték magukat; sőt inkább súlyosabban hárul mindegyikükre a kötelezettség, hogy másokat kölcsönös munkával a tökéletességre segítsenek.

88. Hasonlóképpen megtörténhet, hogy az egyik nép a másikat felülmúlja a tudomány előrehaladásában, a civilizációban és a gazdasági fejlődésben. Csak e kiválóság miatt nem szabad mások felett jogtalanul uralkodni, sőt ez ösztönözze, hogy nagyobb munkát végezzenek a népek közös előrehaladásának érdekében.

89. Valójában az emberek természetüknél fogva nem lehetnek másoknál kiválóbbak, mert mindenki egyforma természetes méltósággal rendelkezik. Ebből következik, hogy sem a polgárok, sem a közösségek egymás közt nem különböznek, ha méltóságukat a természettől eredőnek szemléljük; az egyes államok ugyanis oly testhez hasonlítanak, melynek tagjai emberek. Különben, amint a gyakorlatból tudjuk, amik valami módon a nép nevének méltóságához tartoznak, abban nagyon is jogosan érzékenyek.

90. Ugyancsak az igazság parancsolja, hogy a legtöbb kezdeményezésben, melyet az újabb technikai találmányok feltalálása tett lehetővé és amelyek segítségével a népek kölcsönös megismerése lehetővé válik, az egyenlőség komoly szabályait megtartsuk. Ez azonban a legkevésbé sem tiltja, hogy a népek erényeiket ne mutassák meg különleges fényben. De teljesen elvetendő az a propaganda, amely más népek hírnevét sérti, mert az igazság és igazságosság parancsait meggyalázza.[55]

Az igazságosság

91. Ezenkívül az államok kölcsönös kapcsolatai az igazságosság szabályai szerint intézendők; ez kötelességgé teszi, hogy a kölcsönös jogokat a felek elismerjék, valamint a kölcsönös kötelezettségeknek eleget tegyenek.

92. Mivel az államoknak joguk van, hogy éljenek, előrehaladjanak s a fejlődésükhöz szükséges eszközök bőségét megszerezzék, és ebben a bőségben vezető helyre kerüljenek, jó hírnevüket s a szükséges becsületet megvédjék, ebből következik, hogy az államoknak egyidejű kötelessége minden ilyen jogot hathatósan megvédeni és azokat a cselekedeteket mellőzni, amelyek ezt megsérthetnék. Amiként ugyanis az emberek egyéni ügyleteikben nem juthatnak előnyhöz úgy, hogy másoknak kárt okozzanak; azonos módon az államok sem tehetik meg bűn nélkül, hogy úgy növeljék sajátjukat, hogy ezzel más nemzeteket igazságtalanság érjen vagy másokat jogtalanul elnyomjanak. Erre vonatkozólag találó Szent Ágoston kijelentése: „Ha elhagyjuk az igazságosságot, mi mások az országok, mint nagy rablószövetkezetek?”[56]

93. Természetesen megtörténhet, amint valóban meg is történik, hogy a javak és az érdekek, amelyekre az államok törekszenek, szemben állnak egymással; mégis az ebből keletkezett nézeteltéréseket nem a fegyverek erejével, nem csellel vagy ravaszsággal kell elintézni, hanem amint ez emberhez illik, egymás elveinek és lelkiületének kölcsönös megbecsülésével, a dolgok komoly és igazságon alapuló mérlegelésével, az ellenkező felfogások méltányos tekintetbevételével kell megoldani.

A kisebbségekkel való bánásmód

94. Ide tartozik különös módon az államoknak az a törekvése, mely a XIX. századtól kezdve elterjedt és elhatalmasodott mindenfelé, hogy az ugyanazon fajból származó emberek önjogúak akarnak lenni és egy nemzetté akarnak egyesülni. Mivel ez sok okból kifolyólag nem mindig lehetséges, ebből származik az, hogy gyakran népi kisebbségek más fajú nemzetek határai közt élnek, és ebből nagyfontosságú kérdések támadnak.

95. Ebben a kérdésben nyíltan meg kell mondani, hogy amit e népek ellen tesznek faji életüknek vagy gyarapodásuknak megakadályozására, súlyosan sérti az igazságosságot; és ez még inkább vonatkozik arra, hogyha gonosz módon ennek a nemzetnek a kiirtására törekednek.

96. Az igazságosság parancsának nagyon is megfelel, ha az állam vezetői a kisebbségi faj polgárainak hathatós segítséget nyújtanak az emberi feltételek kialakításához; ez vonatkozik nyelvükre, kultúrájukra és gazdasági helyzetükre is.^[57]

97. Nem kevésbé kell figyelemmel lenni arra, hogy e kisebbségek, akár a dolog állapota miatt, melyet nehezen tűrnek, akár az elmúlt idők eseményei miatt nem ritkán hajlamosak arra, hogy nemzetük sajátosságaira a kelleténél rátartibbak legyenek; mégpedig annyira, hogy azokat a javakat, melyek minden embernek a sajátjai, kevésre becsülik, mintha az emberiség javainak az ő nemzetiségük javát kellene szolgálni. A józan észnek megfelel, hogy ezek a polgárok elismerjék azokat az előnyöket, amelyek a dolgoknak ezekből a különös körülményeiből erednek: velük született tehetségeik és szellemük kialakítására nem csekély hatással van a más műveltséggel rendelkező polgárok mindennapi szokása; mivel ebből azok az erények, amelyek a másik nemzet sajátjai, lassanként az ő vérükké változhatnak. De ez csak akkor történik meg, ha kisebbségi állapotban élő polgárok a körülvevő népekkel közösségbe lépnek, ezeknek szokásait és intézményeit magukévá tenni igyekeznek; ha azonban a viszályt keresik, ebből számtalan baj származik és megakadályozza a nemzetek polgári fellendülését.

98. Mivel az államok kölcsönös kapcsolatait az igazság és igazságosság szabályai szerint kell kezelni, annak az erők és lelkek tevékeny kapcsolatából kell gyarapodniok. Ez az egyes társadalmak sokféle ténykedésével érhető el. A mi korunkban a gazdasági, a társadalmi, politikai, kulturális, egészségügyi és sportkapcsolatokban egyaránt számos, a népeket közelítő eredmény született. Mindig szem előtt kell tartanunk, hogy az államhatalom természeténél fogva nem arra szolgál, hogy az embereket minden nemzet saját határai közt féken tartsa, hanem hogy elsősorban megvédje az állami közjót, ami biztos, hogy nem választható el az egész emberi család javától.

99. Így elérhető, hogy az államok saját érdekeiket keresve nemcsak hogy másoknak nem ártanak, hanem egymás közt terveiket és erőiket egyesítik ott, ahol az egyes államok törekvései az óhajtott eredmény elérésére nem elegendők: de itt nagyon kell attól óvakodni, nehogy ami egyes államoknak hasznot hoz, az másoknak inkább kárt, mint hasznot hozzon.

100. Ugyancsak az általános közjó követeli, hogy az egyes nemzetek polgárai és közbülső társaságai között mindennemű ügylet megengedtessek. Mivel ugyanis a föld kerekiségének sok részén vannak emberi kapcsolatok többé-kevésbé egyenlőtlen népek közt, gondoskodni kell, hogy az egyik nép emberei ne akadályoztassanak abban, hogy a másik nép embereivel üzleteket bonyolíthassanak le; ez nyíltan ellentmond korunk elveinek, ahol az ellentéteket, ami az egyes népeket elválasztja, majdnem eltávolították. Nem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy valamilyen faj polgárainak saját és különleges adottságaik mellett, amelyek révén más emberektől különböznek, vannak azokkal közös vonásaik is, és ezek igen jelentősek, mert ezek révén tudnak mindinkább fejlődni és magukat tökéletesíteni, főképp azokban a dolgokban, amelyek a lélek javát szolgálják. Joguk és kötelességük tehát együtt élni a többivel közösségben.

101. Mindenki előtt jól tudott dolog, hogy a föld egyes helyein különbség van a művelendő földek nagysága és lakosainak száma közt; másutt a talaj gazdagsága és a föld művelésére szolgáló eszközök közt; és ezért szükséges, hogy a népektől segítő munkát kérjenek, amelyet követ aztán akár a javoknak, akár a vagyonnak, akár maguknak az embereknek könnyebb cseréje.^[58]

102. Úgy véljük, hogy ilyen esetekben igen alkalmas, hogy amennyire lehetséges, a tőke keresse a munkát és nem pedig a munka a tőkét. Ekkor ugyanis a legtöbb polgárnak meglesz a lehetősége a családi vagyont gyarapítani anélkül, hogy elhagyni kényszerülne a szülőföldet és lelkének nagy bánatára más helyet kelljen keresnie, ahol új körülmények közé kerül és más polgárokkal kénytelen felvenni új szokások alapján a kapcsolatokat.

A politikai menekültek problémája

103. Istentől indítatva atyai szeretettel szeretünk minden embert, így keserű szomorúsággal nézzük azok helyzetét, akiket a politikai események elűztek hazájukból; ezeknek a menekülteknek a sokaságát, mely korunkban valóban megszámlálhatatlan, sok és hihetetlen szenvedés kíséri mindenkor.

104. Ez valójában azt mutatja, hogy némely nemzet vezetői igen szűken írták körül a jogos szabadság határait, amelyben az egyes polgároknak élniök szabad; sőt az ilyen államokban néha magának a szabadságnak a joga vagy kétséges vagy teljesen hiányzik. Ha ez megtörténik, akkor a helyes állami rend hiányzik; mert az állam joga természeténél fogva a közösség javának védelmére való, amelynek legfőbb kötelessége elismerni a szabadság becsületes határait és azt megingathatatlanul megőrizni.

105. Nem lesz alap nélkül, ha ezen a helyen arra figyelmeztetjük az embereket, hogy az ilyen menekültek személyi méltósággal rendelkeznek, és személyi jogukat el kell ismerni. Ezeket a jogokat a menekültek nem veszthetik el azért, mert otthagyták nemzetük államát.

106. Az emberi személy jogai közé még azt is oda kell sorolni, hogy szabad neki megválasztani azt a nemzetet, ahol reméli, hogy saját magáról és szükségleteiről alkalmasabban tud gondoskodni. Ezért az állam vezetőinek kötelességük, hogy a máshonnan jötteket befogadják, és fogadják szívesen azokat, akik esetleg új polgárai akarnak lenni az államnak.

107. Ezért nyilvánosan helyeseljük és dicsérjük ez alkalommal mindazokat a vállalkozásokat, melyeket a testvéri kapcsolatoknak vagy a keresztény szeretet elveinek megfelelően kezdeményeztek és arra törekednek, hogy azok szenvedései enyhüljenek, akik szülőföldjükről máshová kényszerültek vándorolni.

108. Nem mellőzhetjük, hogy meg ne dicsérjük a jószívű embereknek különböző nemzetekből alakult tanácsait, amelyeket e súlyos fontosságú ügy intézésére felállítottak.

A fegyverkezés

109. A másik oldalról ellenkezőleg súlyosan fájlaljuk, hogy azokban az államokban, ahol gazdaságilag előbbre vannak, roppant nagy fegyverkezés folyt és folyik, erre fordítják a szellemi és anyagi erőforrásaik nagy részét. Ennek köszönhető, hogy míg e nemzetek polgárainak nem könnyű terheket kell viselniök, más államok segítségére szorulnak, hogy gazdasági s társadalmi vonalon előre jussanak.

110. Ennek a katonai felkészülésnek valószínű okát abban szokták keresni, hogy a béke, amint mondják, nem lehet biztos a jelen körülmények közt, hacsak nem nyugszik az egyforma felfegyverzettségen. Ha tehát valahol a fegyverkezés növekszik, ennek folyománya, hogy más helyeken is törekednek vetélkedve fegyverkezni. Így ha valamelyik nemzet atomfegyverekkel van felfegyverezve, ez más nemzeteknek alapot nyújt arra, hogy hasonló pusztító erővel ellátott fegyvereket törekedjenek maguknak készíteni.

111. Ebből az következik, hogy a népek állandó félelemben élnek, mintha felettük vihar lebegne, amely bármikor szörnyű hevességgel kitörhet. Nem ok nélkül, mert a fegyverek megvannak. Alig hihető el, hogy vannak emberek, akik magukra mernék vállalni a felelősséget, mely a háború nyomán fellépő bajokat és hatalmas kiterjedésű rommezőket jelentené, mégsem szabad letagadni azt, hogy a háború jelentkezik nem sejtett és bizonytalan tényből is. Azonkívül, jóllehet a mai hatalmas katonai erő az embereket a háborútól elriasztja, mégis félni kell, hogy a háborús okok miatt folytatott atomkísérletek, melyeket különböző államok végeznek, ha nem szűnnek meg, súlyos bajba juttathatják a földi életet.

112. Ezért az igazságosság, a józan ész, az emberi méltóság megbecsülése állandóan követelik, hogy megszűnjék a fegyverkezési verseny; hogy a fegyvereket, amelyekkel a különböző államok rendelkeznek, ezután egyidejűleg csökkentsék; hogy az atomfegyverkezést megtiltsák; hogy mind a világ országai a megfelelő lefegyverzést végrehajtsák megegyezéssel, ahol kölcsönös és hatásos biztosítékot adnak. Minden erővel meg kell akadályozni - figyelmeztetett boldog emlékű elődünk, XII. Pius -, hogy minden nemzet általános háborúja, amely oly sok gazdasági és társadalmi bajjal, annyi gáttal s az erkölcsök felforgatásával jár, harmadszor is rázúduljon az emberiségre.^[59]

113. Mindenkinek kell, hogy meggyőződése legyen, hogy nem lehet a fegyverkezési versenyt abbahagyni, sem a fegyvereket csökkenteni, sem - és ez a lényeges - a fegyvereket addig eltávolítani, míg a teljes lefegyverzés meg nem történik és át nem járja a lelkeket; tudniillik míg mindenki egyetértően és őszintén közre nem működik, hogy a lelkekből a háború félelme és aggodalma távozzék. Ehhez pedig az szükséges, hogy legfőbb törvény legyen, amely a ma békéjét megadja és minden egyebet maga alá rendel, hogy megállapítsa, hogy nem az egyenlő felfegyverkezésben, hanem csakis a kölcsönös bizalomban lehet a népek közt a békét megszilárdítani. Mi bízunk abban, hogy ez lehetséges, és amikor erről tárgyalunk, ezt nem csupán a józan ész szabályai parancsolják, hanem a legnagyobb mértékben a javak kívánatos bőségében

való részesezés reménye is.

114. Elsősorban a józan ész parancsolja. Valóban, amint mindenki tudja, vagy legalábbis tudnia kellene, az államok kölcsönös szükségleteit, nemkülönben az egyes emberek viszonyait nem a fegyverek erejével, hanem a józan ész szabályai szerint, azaz az igazság, igazságosság és az emberi kapcsolatok gyarapításával kell szabályozni.

115. Azután azt mondjuk, hogy az ilyen elintézését hön kell kívánnunk. Ugyanis ki ne kívánná lángolóbb lelkülettel, hogy távol legyenek a háború szörnyűségei, a béke pedig sértetlenül megmaradjon és napról napra ne erősítsék meg erősebb védelemmel?

116. Végül ez jólétet teremt, melynek előnyeit mindenki élvezi: tudniillik az egyes emberek, a családi közösségek, a népek, végül az egész emberiség. Ezért halljuk még mindig csengeni fülünkben elődünknek, XII. Piusnak figyelmeztető szavait: „Békével nem megy tönkre semmi sem; háborúval minden megsemmisülhet.”^[60]

117. Mivel ezek így állnak, mi, akik a földön Jézus Krisztusnak, a világ és a béke szerzőjének a személyét viseljük, az egész emberiség leghöbbsen óhajtott vágyának tolmácsai vagyunk és atyai szeretettel viseltetünk minden ember iránt, kötelességünknek tartjuk, hogy az emberekhez könyörögjünk és esdekeljünk, elsősorban azokhoz, akik az államokat kormányozzák, hogy semmi gondot, semmi fáradságot ne sajnáljanak, míg az emberi tevékenységek folyása meg nem egyezik az emberi ésszel és méltósággal.

118. Az államférfiak tanácskozásain azok, akik bölcsességben és tekintélyben kiválnak, kutassák azt, hogy mily módon lehetne az egész földkerekségen az államok kölcsönös kapcsolatait emberségesebb egyensúlyba hozni; egyensúlyt mondunk, amely kölcsönös bizalmon, őszinte szerződéseken, sértetlenül megtartott megegyezéseken nyugszik. Ezt a kérdést pedig minden oldalról úgy mérlegeljük, hogy lehetőség nyíljék baráti, erős és igen hasznos szerződéseket kötni.

119. Ami pedig Ránk tartozik, nem szűnünk meg könyörgő imádsággal Istenhez fordulni, hogy égből áradó kegyelmével ezeket a fáradozásokat megsegítse és termékennyé tegye.

A szabadság

120. Ehhez hozzátartozik még az, hogy az államok kölcsönös viszonyait a szabadság szabályai szerint kell rendezni. Ennek a kijelentésnek az ereje abban van, hogy egy népnek sem szabad olyat tennie, amivel más jogtalanul elnyom vagy azok tevékenységeibe jogtalanul beavatkozik. Ellenben szükséges, hogy mindenki segítséget nyújtson másoknak, hogy ezek mindjobban tudatára jussanak kötelezettségeiknek, hogy újra és hasznosra törekedjenek, hogy bármilyen tevékenységben maguktól előrehaladjanak.

121. Minthogy minden embert egybekapcsol az eredet, a keresztény Megváltás és a végső cél

közös sorsa, és egy keresztény család megalkotására hivatottak, ezért Mater et Magistra körlevelünkben a gazdagabb államokat buzdítottuk, hogy különböző módon nyújtsanak segítséget azoknak az államoknak, amelyek gazdasági fejlődése folyamatban van.[61]

122. És most nem kis vigasztalással valljuk be, hogy ezt a figyelmeztetést szívesen fogadták; és bízunk abban, hogy ugyanazt a továbbiakban még tágabb szívvel fogadják; hogy tudniillik a szegényebb államok minél előbb úgy fognak gazdasági vonatkozású dolgokban előrehaladni, hogy polgáraik emberi méltóságnak jobban megfelelő életet élhetnek.

123. De azonnal azt kell ismét és ismét hangoztatni, hogy úgy kell ezeknek a népeknek segítségére sietni, hogy sértetlenül meg tudják őrizni szabadságukat, és a gazdasági és társadalmi ügyek e fejlődésében érezzék, hogy nekik kell vállalni a nagyobb szerepet vagy e dolgok végrehajtásában rájuk esik a nagyobb rész.

124. Erről a dolgról boldog emlékű elődünk, XII. Pius bölcsen tanította: „A dolgok új rendje a becsületesség szabályaira támaszkodva teljesen megtiltja, hogy bármilyen népnek a szabadságát, becsületét és épségét megsértsék, bármilyen is nagyságuk vagy védekezési képességük. Ha tehát többnyire szükségszerűen történik is, hogy a nagyobb államok, mivel nagyobb gazdagsággal rendelkeznek és hatalomban erősebbek, kisebb államokkal való kapcsolataikban gazdasági dolgokról tárgyalva maguk állapítják meg a feltételeket, mégis ezekkel a kisebbekkel a többiekhez hasonlóan kell tárgyalni: szem előtt lebegjen mindenkor a közjó, az állam szabad igazgatása, és ne vegyenek részt a nemzetek viszályaiban, amint ezt maga a természetjog és a nemzetközi jog parancsolja; ugyancsak megilleti ezeket a kisebb államokat, hogy saját gazdasági érdekeiket megvédjék. Mert csakis e jogok biztosításával lehetséges, hogy a a kisebb nemzetek megfelelően tudják előmozdítani a közjót és ugyanakkor saját polgáraik jólétét, akár a külső javakra vonatkozólag, akár azokban, melyek a lélek műveléséhez és előrehaladásához tartoznak.”[62]

125. A virágzóbb államok tehát, míg a szűkölködőbbeknek sokféle módon segítségére sietnek, szükséges, hogy különösen tiszteljék minden nemzetnek sajátos arculatát és állami intézményeit, melyeket az őseiktől vettek át; ugyancsak óvakodniok kell bármilyen uralkodási szándéktól. Hogyha ez így történik, nem kis haszon származik belőle a közösségbe tömörülő államok számára, amelyeknek egyesei saját jogaiknak és kötelezettségeiknek tudatában, hasonló módon minden nép javára közreműködnek.[63]

Az idők jelei

126. A mi időnkben mind jobban meggyőződésévé válik az embereknek, hogy az ellentéteket, melyek esetleg az egyes népek közt keletkeznek, ne fegyverrel, hanem megegyezésekkel és tárgyalásokkal döntsék el.

127. Azt hisszük, ennek a meggyőződésnek a szülőoka az, hogy a jelenlegi háborús eszközök

borzalmas megsemmisítő hatással rendelkeznek, és félnek az emberek a bajoktól s a borzalmas romoktól, amelyeket e fegyverek okoznak. Ezért a mi korunkban, amely az atomerővel dicsekszik, távol áll az a meggyőződés, hogy a háború alkalmas a megsértett jogot jóvá tenni.

128. Sajnos, mégis gyakran látjuk, hogy a népek a félelemnek, mint a legfőbb törvénynek vannak alávetve, és ezért fegyverkezésre tekintélyes összeget költenek. Azt állítjuk, hogy ezt nem azért teszik - nincs okunk, hogy ezt ne higgyük el -, hogy másokat elnyomjanak, hanem elriasszanak a támadástól.

129. Másként nem lehetne remélni, hogy a népek kölcsönös szükségleteikről, ügyleteikről való tárgyalásaik révén jobban megismerik az emberi természet kötelekeit, amelyekkel egymáshoz vannak fűzve; jobban megértik, hogy a közös természet főbb kötelezettségeiben az áll, hogy az egyes emberek és népek magatartása a szeretetnek engedelmessé válik, nem a félelemnek; mert elsősorban a szeretet feladata, hogy az egyes embereket az őszinte, a dolgok s a lelkek sokformájú kapcsolatára vezesse, ahonnan annyi jó áradhat rájuk.

V. Az emberi kapcsolatok és a politikai közösség

130. A tudományoknak és a technikának újabb gyarapodása az emberi erkölcsöket is érinti, ezért az embereket, bárhol is vannak, arra indítják, hogy a kölcsönös munka révén mind jobban kapcsolatba kerüljenek egymással. Ma ugyanis a dolgok, tudományok és az emberek kapcsolata nagyon is megnőtt. Ennek okából túlságosan megnőttek a polgárok, családok, közbülső társaságok kölcsönös kapcsolatai is, akik különböző nemzetekhez tartoznak; gyakran tartanak a különböző államok vezetői egymás közt tanácskozásokat. Ugyanezen idő alatt az államok gazdasági ügyei mindinkább más államok gazdasági ügyeivel kerülnek kapcsolatba; a nemzetek gazdasági ténykedései egymás közt fokozatosan annyira összefonódnak, hogy az egyesek kapcsolataiból mintegy az egész föld gazdasági rendje alakul ki; végül bármilyen állam társadalmi előrehaladási rendje, biztonsága és nyugalma szükségszerűen összefügg a többivel.

131. Ezeket tudva, nyilvánvaló, hogy az egyes államok, elkülönülve a többitől, saját érdekeikről megfelelően gondoskodni, magukat, amint ez szükséges, fejleszteni egyáltalán nem tudják. Bármily államnak ugyanis a jóléte és fejlődése már a többi jólétének és fejlődésének részben a következménye, részben az oka.

132. Az emberi kapcsolatok egységét nem törli el semmiféle kor, mint az emberekről is ugyanez nyilvánvaló, mert a természeti méltóságban egyformán részesülnek. Ez okból fog sürgetni mindig a szükségesség, mely magából az emberi természetből fakad, hogy alkalmas módon törekedjék a közjóra, tudniillik arra, ami az egész emberiség hasznára válik.

133. Az elmúlt időkben elégségesnek látszottak az államok vezetői arra, hogy megvalósítsák a közjót; ezt pedig elérni igyekeztek akár saját nemzeteik követeivel, akár összejövetelek és az állam legkiválóbb embereinek tárgyalásai által, akár szerződések és megállapodások által: oly utakon és oly eszközök felhasználásával, melyeket vagy a természetjog, vagy a nemzetek joga,

vagy az általános nemzetközi jog szabályozott.

134. Napjainkban azonban az államok kölcsönös magatartásában nagy változások történtek. Egyrészt a minden népre vonatkozó közjó részéről merülnek fel súlyos, nehéz és mielőbb megoldandó kérdések, amelyek leginkább az egész föld biztonságának és békéjének megóvására vonatkoznak; másrészt egyes nemzetek vezetői, akik egymás közt egyenlő joggal bírnak, jóllehet megsokszorozzák tárgyalásaikat és törekvéseiket, hogy alkalmasabb jogszabályokat találjanak, de nem nagy eredménnyel; nem mintha hiányoznák belőlük az őszinte szándék és ügyesség, hanem mert tekintélyük nélkülözi a megfelelő hatalmat.

135. Tehát az emberi közösség mai körülményei közt sem az államok alkotmánya és alakja, sem ereje, hogy a föld minden népe fölött nyilvános tekintéllyel rendelkezék, hogy a népek közjává előmozdítsák, erre nem alkalmasak.

A közjó és a közhatalom

136. Márpedig ha alaposan megvizsgáljuk akár a közjó belső elvét, akár az állami tekintély természetét s működését, nincs senki sem, aki be ne látná e két dolog közt az összhang szükségességét. Ugyanis az erkölcsi rend, amint kívánja az állami tekintélyt a polgári társadalomban a közjó előmozdítására, hasonlóan követeli, hogy ugyanaz a tekintély azt valóban végre is tudja hajtani. Ebből következik, hogy a polgári intézmények - amelyekben az állami tekintély testet ölt, működik és céljára törekszik - oly alakkal és oly hatékonysággal legyen ellátva, hogy a közjóra tudjanak vezetni oly utakon és elvekkel, amelyek a dolgok különböző pillanatainak alkalmasan megfelelnek.

137. De mivel ma minden nemzet közjára oly kérdéseket tesz fel, amelyek minden népet érintenek; mivel ily kérdésekre csak oly nyilvános tekintély adhat feleletet, amelynek mind hatalma és alakja, mind eszközei hasonlóan kiterjedtek és amelynek hatásköre oly messzire terjed, mint a föld kerekége; ebből következik, hogy maga az erkölcsi rend kényszerít arra, hogy szükség van ilyen nyilvános általános tekintélyre.

138. Azonban ezt az általános tekintélyt, melynek a földön mindenütt legyen hatóereje és alkalmas eszközökkel vezessen az általános közjóra, minden népnek az egyetértésével kell létrehozni, nem pedig erőszakkal föléjük helyezni. Ez abból következik, hogy az ilyen tekintélynek működésében hathatósnak, mindenkivel szemben pártatlannak, részrehajlástól mentesnek kell lennie és minden nemzet közjára kell törekednie. Mert ha ezt az általános tekintélyt a hatalmasabb nemzetek erővel kényszerítene a többire, valóban félni kellene, hogy ez vagy csak a kevesek érdekét szolgálná, vagy csak néhány nemzettől függne; ezért aztán magának a tevékenységnek az ereje és hatásossága veszélybe kerülne. Jóllehet a nemzetek egymástól nagyon különböznek a külső javak gazdagságában és katonai felkészültségben, mégis nagy iparkodással védik a jogegyenlőséget és életük színvonalát. Ezért érthető, hogy az államok nehezen vetik magukat alá oly tekintélynek, amelyet vagy rájuk kényszerítenek, vagy amelynek

létrehozatalánál nem voltak jelen, vagy amelyet önként nem vállaltak.

139. Amint az egyes államok közjaváról, úgy az összes állam általános érdekeiről csak akkor lehet ítéletet mondani, ha tekintetbe vesszük az emberi személyiséget; ezért a nyilvános és általános tekintélynek a legfőbb kötelessége, hogy az emberi személy jogait elismerje, köteles tiszteletben tartsa, sértetlenül megőrizze, valóban gyarapítsa; amit megtehet vagy saját maga, ha a dolog úgy alakul, vagy az egész föld kerektségére hozott megállapodásokkal, amelyek segítségével az egyes államok vezetői kényelmesebben tudják saját hivatalukat ellátni.

140. Ezekhez, mint az egyes államokban az alkotmányok, melyek az állami tekintély jogát szabályozzák a polgárokkal, családokkal és közbüleső társaságokkal, hogy kormányozni és irányítani lehessen, szükséges a segítő kötelezettség elve: ezzel méltányosan lehet rendezni a kapcsolatokat, amelyek az egyetemes nyilvános tekintély és az egyes nemzetek államainak tekintélyei közt vannak. Ugyanis ennek az egyetemes tekintélynek a feladata azokat a kérdéseket mérlegelni és eldönteni, amelyek vagy az általános közjó körül felmerülnek, vagy a gazdasági, társadalmi, politikai és kulturális vonalat érintik; azt mondtuk, hogy az ilyen kérdéseket, amelyek mivel nagy fontosságúak és igen sürgetőek, nehezebbeknek kell tartanunk, mintsem azokat az egyes államok vezetői szerencsésen megoldhatnák.

141. Természetesen ennek az általános tekintélynek nem tartozik hatáskörébe, hogy kikényszerítse vagy magához ragadja azokat az ügyeket, amelyek más államok hivatalos hatóságaihoz tartoznak. Ellenben arra kell törekednie, hogy az egész földön oly ügyrendet állapítsanak meg, amelyben nemcsak minden állam nyilvános tekintélye, hanem az egyes emberek és közbüleső társaságok is biztosabban járhatnak el hivatásuk teljesítésében, végezhetik el kötelességeiket, védhetik meg jogaikat.^[64]

Az idők jelei

142. Amint mindenki tudja, 1945. június 26-án megalakult az Egyesült Nemzetek Szervezete - rövidítve ENSZ -, amelyhez azután további szervezeteket csatoltak, amelyeket különböző nemzetek tagjaiból alakítottak, amelyeket fontos jelentőségű megbízatásokkal láttak el s illetőségük a föld minden országára kiterjed gazdasági és társadalmi, kulturális, nevelési és közegészségi ügyekre vonatkozólag. Továbbá az Egyesült Nemzetek Szövetségének fő feladata, hogy megóvja és megerősítse a békét, és hogy az államok között az egyenlőség elvére helyezkedve a barátsági kapcsolatokat segítse és melengesse a kölcsönös megbecsülés és egyetértés sokféle formájában az emberi tevékenység minden területén.

143. Ennek a szervezetnek a gondozásában jelent meg a kiváló tartalmú Emberi jogok általános nyilatkozata, melyet az Egyesült Nemzetek Szervezete 1948. december 10-én hagyott jóvá. Ennek a nyilatkozatnak a bevezetőjében az áll, hogy a népeknek és minden nemzetnek arra kell legfőképp törekedniök, hogy a nyilatkozatban foglalt minden jogot és a szabadság formáit valóban elismerjék és sértetlenül megtartsák.

144. Azonban meg kell említenünk, hogy ennek a nyilatkozatnak néhány fejezete kevésbé bizonyítottnak látszik egyesek előtt; és nem méltatlanul. Mégis úgy véljük, hogy a nyilatkozatot mint lépcsőt és bejáratot kell tartanunk a világ minden népének jogrendje s politikai rendje megalkotásához. Ugyanis ezzel egyenesen ünnepélyesen elismerik minden ember számára az emberi személy méltóságát, és biztosítják minden ember számára az igazság szabad keresését, a becsületesség normáinak követését, az igazságosság érvényesítését, az emberhez méltó élet élését, s más ezekkel kapcsolatos dolgokat.

145. Hőn kívánjuk tehát, hogy az Egyesült Nemzetek Szervezete felépítésével és ténykedésével mindinkább képes legyen alkalmazkodni nagyszabású és fennkölt feladatához. Bárcsak minél előbb eljönne az az idő, amikor ez a szervezet hathatósan megvédhetné az emberi személy jogait: jogokat mondunk, amelyek, mivel az emberi személy méltóságából közvetlenül fakadnak, ezért általánosak, sérthetetlenek és megváltoztathatatlanok; annál is inkább, mert ma az emberek saját nemzetük életében napról napra jobban részt vesznek, tevékenyebb igyekezettel foglalkoznak minden nép ügyével, és mindinkább tudatában vannak annak, hogy ők is tagjai az emberiség családjának.

VI. Lelkipásztori megfontolások

146. E helyen fiainkat ismételten buzdítjuk, hogy buzgón vegyenek részt az állam ügyeiben és serénykedjenek közös munkájukkal az egész emberi nemért, és mindenki saját országának a jólétén fáradozzék. Szükséges nem kevésbé az is, hogy keresztény fényvel felvilágosítva és szeretettől vezetve törekedjenek arra, hogy az intézmények, akár gazdasági, akár társadalmi, akár tudományos és civilizációs vonatkozásúak, ne akadályozzák az embereket, hanem segítsék őket akár a természet rendjében, akár a természetfeletti rendben.

147. Mégis mindazonáltal a civilizációhoz nem elegendő, hogy azt a helyes és keresztény elvekhez alkalmazva Fiaink a mennyei hit világosságával élvezzék és a jó érdekében hevüljenek; ehhez még az is szükséges, hogy érdeklődjenek a civilizáció intézményei után s hathatósan vegyenek részt annak belső munkájában.

148. Valóban, mivel a jelen emberi és civilizációs életet a tudományos és technikai találmányok jellemzik, senki sem vehet részt valójában a közügyekben, hacsak nem jártas a tudományban, nem felkészült műszakilag, és végül, ha szakmájában nem képezett.

149. Semmi esetre sem kell azt gondolni, hogy mindezek elegendők, hogy a mindennapi élet kapcsolatait emberibb formát kapjanak; szükséges, hogy az igazságra támaszkodják, az igazságosság szabályozza, erejét az emberek egymás iránti kölcsönös szeretetétől kapja, a szabadság szelleme lengje át.

150. Ezeknek az elgondolásoknak megvalósítására, hogy valóban emberekké váljanak, szorgalmasan kell dolgozniok azon, hogy mindenekelőtt ennek az életnek a kialakításában

megtartsák a törvényeket, minden dolognak a jellegzetességét és szabályait megóvják, amint ez a természetnek megfelel; azután saját tevékenységeiket az erkölcsi parancsokkal egyeztessék és úgy viselkedjenek, mint akik jogaikat gyakorolják vagy kötelességeiket teljesítik. Sőt a józan ész sürgeti, hogy az emberek Isten gondviselő terveinek és parancsainak, melyek a mi üdvösségünket célozzák, engedelmessé legyenek, és legyenek tudatában annak, hogy az élet tevékenységeiben úgy kell viselkedniük, hogy a tudományhoz, technikához és szakmájukhoz tartozó dolgok a lélek legfőbb javával mindenképpen egybeolvadjanak.

A hit és a cselekvés egysége

151. Azt is állítjuk nyíltan, hogy azokban az államokban ugyanis, ahol a keresztény tant régóta tartják, jelenleg állami intézmények virágzanak, a tudomány előrehalad és bőven rendelkeznek eszközökkel, melyek alkalmasak, hogy bármilyen tervet megvalósítsanak, de mintha gyakran a keresztény kezdeményezés és ihletés hiányoznék ezekből.

152. Jogosan kérdezzük, hogy miképp történhet ez meg, amikor ezeknek a törvényeknek megalkotásánál nem csekély munkát végeztek és végeznek olyanok, akik keresztény nevet viselnek és valójában életüket legalább részben az evangéliumi szabályok szerint alakítják. Ennek az okát abban véljük feltalálni, hogy cselekvési módjuk nem függ össze hitükkel. Illelnek tehát, hogy bennük az értelem és a lélek egysége úgy valósuljon meg, hogy cselekedeteikben a hit fénye és a szeretet ereje egy időben uralkodjék.

153. Hogy a keresztény hívőkben a vallásos hit a cselekvésből sokszor hiányzik, azt azzal magyarázzuk, hogy a keresztény erkölcs és a keresztény tan tételeivel kevésbé ismerősek. Ugyanis nem egyszer és nem egy helyen megtörténik, hogy vallásos dolgokban nem teljesen felkészültek és gyenge munkát nyújtanak, és jóllehet tudományukban szaktekintélyek, a vallási dolgokat illetőleg tudásuk nem múlja felül általában véve az elemi ismereteket. A szükségesség tehát arra kényszerít, hogy az ifjúság nevelése teljes legyen, legyen folyamatos, oly módszerekkel átadott, hogy a vallásos dolgok ismerete és a lélek képzése hasonló lépésekben történjék, mint a tudomány megszerzése és a mindennapi technikai ismeretek elsajátítása. Ezenfelül szükséges az ifjúság oly módú tanítása, hogy alkalmasan tudják betölteni hivatásukat.^[65]

154. Ebben a dologban alkalmasint figyelmeztetni kell, hogy mily nehéz helyesen megérteni, hogy valójában milyen kapcsolat van az emberi tevékenységek és az igazságosság elve közt, azaz pontosan körülírni, mily fokon és mily formában kell a tantételeket és az oktatást a jelenlegi emberi együttélés viszonyaira alkalmazni.

155. Annál nehezebb meghatározni az ilyennemű fokot és formát, mert korunk, ahol mindenkinek közre kell működni az általános közjó javára, gyors ütemben változik. Emiatt mindennap utána kell nézni annak, miképp kell megfelelően alkalmazni a társadalmi életet az igazságosság törvényeihez és ezért nem szabad arra gondolniok kedves Fiainknak, hogy abbahagyhatják és megnyugodhatnak a megkezdett úton.

156. Sőt minden embernek úgy kell ítélnie, hogy mindez, amit eddig tett, nem elegendő a szükséglethez, és ezért naponként mindig nagyobb és alkalmasabb munkát kell vállalnia, ez vonatkozik a termelőszövetkezetekre, szakszervezeti egyesületekre, szakmai szövetkezetekre, társadalmi biztosításra, kulturális intézményekre, jogrendszerekre, az állam formájára, egészségügyi szolgáltatásra, sportra és végül minden ilyenre általában véve. Mindezt ugyanis korunk kívánja, mert az emberek, miután felfedezték egyéniségüket, a világűrbe törnek, hogy új utakon tudjanak a végtelenbe tekinteni.

157. Mindaz, amit eddig tárgyaltunk, egyrészt magából a dolgok természetéből, másrészt igen gyakran a természetjog rendjéből következik. Ezért, hogy ezek megvalósuljanak, a katolikus ember gyakran társul elvégzésükre vagy oly keresztényekkel, akik nem tartoznak az Apostoli Szentszékhez, vagy oly emberekkel, akik teljesen járatlanok a keresztény hitben, de értelmesek. Ebben az esetben a katolikusok legyenek tudatában mindig, hogy kicsodák, és ne csináljanak semmi olyat, amiből vagy a vallás, vagy az erkölcs épsége kárt szenvedne. Hasonlóképpen viselkedjenek úgy, hogy mások véleményét méltányos jószággal mérlegeljék, és mindent ne használjanak fel a maguk hasznára, és legyenek készek bizalommal s minden erővel azon dolgozni, ami természeténél fogva jó vagy jóra vezethet. [66]

158. Továbbá jogos, ha a tévedést mindig megkülönböztetjük attól, aki a tévedést elkövette, mivel emberekről van szó, akik vagy tévedtek, vagy nem értették meg teljesen a dolgot, ami a vallásra vagy az élet helyes tennivalóra vonatkozik. Mert a tévedést elkövető ember nem szűnik meg ember lenni, sohasem veszíti el személyi méltóságát, amit ugyanis mindig észben kell tartani. Ezenkívül az ember természetében sohasem szűnik meg a képesség, hogy a tévedéseknek ellenálljon és keresse az igazságra vezető utat. Ebben a dologban a gondviselő Isten kegyelme sohasem hagyja cserben az embert. Ezért megtörténhet, hogy aki ma a hit világosságát nélkülözi vagy hamis tanokat vall, később Isten kegyelmétől felvilágosítva az igazság birtokába jut. Ha ugyanis katolikus emberek külső okok folytán oly emberekkel kerülnek kapcsolatba, akik egyáltalán nem vagy helytelen módon hisznek Krisztusban, mivel tévedésben vannak, ezeknek alkalmat vagy indítást adhatnak, hogy az igazságra eljussanak.

159. Ezért meg kell állapítani, hogy a bölcselek hamis tanait a világ és az ember természetéről, eredetéről és céljáról teljesen meg kell különböztetni azoktól, amelyek vagy a gazdasági és társadalmi vagy a kulturális vagy a politikai életre vonatkoznak, még ha ezek ugyanazokból a tanokból is vennék eredetüket és ösztönzésüket; mert a tudományos fogalom, miután véglegesen meghatározták, már nem változik, ugyanakkor azok az intézmények, mivel változandó dolgok körülményein alapulnak, nem lehetséges, hogy ne legyenek azoknak nagyon is kiszolgáltatva. Különben is ki tagadná, hogy ezekben a kezdeményezésekben, amennyiben tudniillik a józan ésszel megegyeznek és az emberek jogos követeléseit fejezik ki, ne lehessen valami jó és helyes?

160. Ez okból megtörténhet, hogy azelőtt semmi hasznot hajtót nem láttak a tárgyalások

alkalmával valamely dologban, most pedig gyümölcsözőnek tartják vagy a jövőben annak fog bizonyulni. De megítélni, vajon elérkezett az a pillanat vagy sem, és emellett megállapítani, hogy milyen módon és mily fokon kell keresni együttesen a valódi jót akár gazdasági és szociális kérdések, akár kulturális, akár közigazgatás területen, mindezt az okosság, minden erény szabályozója, döntheti el, amely mind az egyes emberek, mind a társaságba csoportosult emberek életét kormányozza. Ezért ha katolikus emberek ügyeiről van szó, a döntés legelsősorban azoknak a férfiaknak a hatáskörébe tartozik, akik az államban és ezen belül egyes munkakörök élén vannak; csak azután megtartsák a természetjog alapelvein kívül az Egyháztól a társadalmi kérdésekben megállapított tanokat, azokat fogadják el és az egyházi hatóságok előírásaihoz alkalmazkodjanak. Szükséges, hogy mindenki tudatában legyen annak, hogy az Egyháznak joga és kötelessége, nemcsak a hit és erkölcsi tanokat védelmezni, hanem a saját tekintélyével fiainál is közbelépni, akik világi ügyek élén vannak, amikor dönteni kell, hogy ugyanazt a tant miképp kell a gyakorlatban alkalmazni.[67]

161. Valóban nem hiányoznak azok sem, akik jóllehet kiváló lelki tulajdonságokkal rendelkeznek és mikor az igazságosság elveivel vagy kevéssé, vagy egyáltalán nem megegyező körülmények úgy hozzák magukkal, akkor mindent megújítani akaró buzgalomtól égnek, vagy azt oly hévvel teszik, hogy ez mintegy az állam felforgatásának látszik.

162. Ebből világosan következik, hogy mindennek természeti szükségszerűségéből fokozatosan kell növekednie, és ezért az emberi intézményekben semmi sem oldható meg jobban, mint ha óvatosan belülről történik a fejlődés. Erre figyelmeztet boldog emlékű elődünk, XII. Pius e szavakkal: „Nem a régi fegyelem felforgatásában van a jólét és az igazságosság. Mert a léleknek a zabolátlansága mindig mindent rombolt, sohasem épített; a szenvedélyeket felgyújtotta, sohasem csillapította. Végül azzal, hogy gyűlöletet és romokat ültet, távol van tőle, hogy a perlekedőket kibékítse, és inkább arra kényszeríti az embereket s a politikai pártokat, hogy a meghasonlással okozott romok fölött komoly munkával előlről kezdjék visszaállítani az eredeti alkotást.”[68]

Súlyos kötelesség

163. Úgy véljük, hogy a nagylelkű férfiak legsúlyosabb kötelességeihez azt kell leginkább hozzátenni, hogy az igazság, igazságosság, szeretet, szabadság alapján állva az államvezetőknek helyre kell állítani az emberi társadalomban a kapcsolatok új rendjét: azaz a polgárokét egymás közt; azután a polgárok és államaik közt; majd az államokét egymás közt; végül az egyes emberek, családok, közbülső társaságok, egyes államok és az egész emberi közösség közt. Ezt mindenki dicséretre méltó munkának tartsa, mert belőle Istentől meghatározott rend szerint való igaz béke csak erősödhetik.

164. Méltó, hogy ezekhez a férfiakhoz, akik bizony a szükséglethez viszonyítva igen csekély számban vannak, de az emberi közösségből kiválnak, nyilvános dicséretünket intézzük, egyszersmind felhívást is az üdvös javaslatok kidolgozásához. De ugyanakkor reméljük, hogy

ezekhez a férfiakhoz sok más, elsősorban a keresztények közül, fog csatlakozni, akik tudatában vannak kötelezettségüknek és a szeretet hajtja őket. Akik ugyanis Krisztushoz csatlakoztak, azokhoz nagyon is illik, hogy az embereknek gyülekezetében fényszikrák, a szeretetnek táplálói és az egész közösség kovászai legyenek; ami annál jobban sikerül, minél szorosabban tapad lelkük Istenhez.

165. Egyáltalán nem lesz béke az emberek összességében, hacsak előbb nincs meg az egyes emberek lelkében: hacsak tudniillik ki-ki nem őrzi meg magában azt a rendet, amelyet Isten megőrizni parancsolt. Erről így szól az emberhez Szent Ágoston: „Akarod, hogy értelmed alkalmas legyen legyőzni szenvedélyeidet? Rendeld alá a nagyobbak, és legyőzi az alacsonyabbat: és béke lesz benned: valóságos, biztos, rendezett. Mi ennek a békének a rendje? Isten parancsol az értelemnek: az értelem a testnek: nagyobb rend nem lehet.”^[69]

166. Amit tehát eddig ezekről a kérdésekről tanítottunk, amire az emberi társadalmat a jelen körülmények közt olyannyira buzdítottuk és amitől a legnagyobb mértékben függ az emberi társadalom előrehaladása, az a mi lelkünkben is azt a gyötrő vágyat ültette, amelyről biztos, hogy minden jó szándékú embert hevít: megszilárdítani ugyanis a békét ezekkel a földön.

167. Mert azt, akinek helytartói hatalmával működünk - jóllehet méltatlanul -, isteni előrelátásból jövendölve a hírnök a Béke fejedelmének nevezte.^[70] Részünkről állítjuk, hogy gondolatainkat, gondoskodásunkat, erőinket ennek a mindenre kiterjedő közjónak az előmozdítására szenteltük. Mégis a béke üres szó, hacsak nincs meg benne a dolgok ama elrendezése, amelyet e körlevelünkkel minden reményünktől indítatva felvázoltunk: állítjuk, hogy a tervezet az igazságon alapszik, az igazságosság parancsai szerint van felépítve, szeretettel táplálva és telítve, végül a szabadság jelszava alatt megalkotva.

168. Ezt a dolgot oly nagyra és fenségesre kell értékelni, hogy azt az ember, ha jó és dicsérendő szándékkal is van felruházva, ha csupán saját erejével dolgozik, semmiképpen sem tudja végrehajtani. Tudniillik, hogy az emberi társadalom minél jobban hasonlítson Isten országára, szükséges ehhez nagyon is az Istenség segítsége.

169. Tehát maga a dolgok rendje követeli, hogy e szent napok alatt ahhoz intézzük imáinkat, aki fájdalmas szenvedésével és halálával eltörölte nemcsak a bűnöket, minden meghasonlás, nyomor, egyenetlenség forrását és kútfejét, hanem kiontott vérével az emberi nemet Atyjának kegyelmébe visszavitte, a béke ajándékait osztogatta: Ő a mi békességünk, aki a kettőt egyé tette... S eljött, hogy békét hirdessen nektek, kik távollevők voltatok, s békét a közellévőknek.^[71]

170. De e szent napok szent szertartásaiban visszacseng a szent hír: Feltámadván Jézus Urunk megállt tanítványai körében és mondotta: Béke nektek, alleluja: örültek a tanítványok, mert látták az Urat.^[72] Tehát békét hozott nekünk Krisztus, békét hagyott nekünk: Békeiséget hagyok nektek, az én békeiségemet adom nektek; nem miként a világ adja, adom én nektek.^[73]

171. Tehát ezt a békét, melyet az isteni Megváltó hozott nekünk, hő imában kérjük tőle. Törüljön le az emberek lelkéről mindent, ami ezt a békét beszennyezhetné, mindenkit alakítson át az igazság, és igazságosság és a testvéri szeretet tanúivá. Ezenkívül azok értelmét, akik a népek élén vannak, fényével világosítsa meg, hogy a polgároknak a béke szép ajándékát méltó eredmények kíséretében biztosan nyújthassák. Végül Krisztus minden ember akaratát gyűjtsa fel, hogy zúzza be a kapukat, melyek elválasztják az embereket egymástól, a kölcsönös szeretet kötelékeit erősítse meg, hogy másokat megértsünk és megbocsássuk a másoktól szenvedett jogtalanságokat. Még pedig úgy, hogy kezdeményezésével és vezetésével minden nép testvérként ölelje át egymást, köztük mindig viragozzék és mindig uralkodjék a kívánatos béke.

172. Végül azt kérjük, Tisztelendő Testvérek, hogy ez a béke szálljon a rátok bízott nyájra, leginkább váljék hasznára a nagyon is gyenge embereknek, akik különös segítségre és védelemre szorulnak, ezért nektek, mindkét rend papjainak, szerzetes férfiaknak és Istennek szentelt szüzeknek és minden keresztény hívőnek, de név szerint azoknak, akik a buzdításunkat tágra nyílt lélekkel fogadják, Apostoli Áldásunkat az Úrban szeretettel adjuk. Minden jóakarátú embernek pedig, akihez szintén szól a körlevelünk, a fenséges Istentől üdvöt és szerencsét kívánunk.

173. *Kelt Rómában Szent Péternél, nagycsütörtökön, 1963. április 11-én, pápaságunk ötödik évében.*

XXIII. János pápa

Jegyzetek

-

[1] Zsolt 8,1

[2] Zsolt 103,24

[3] Vö. Ter 1,26

[4] Zsolt 8, 6-7

[5] Róm 2,15

[6] Vö. Zsolt 18, 8-11

[7] Vö. XX. Pius: Nuntius radiophonicus, 1942. karácsony vigíliáján, Acta Apostolicae Sedis XXXV. (1943), 9-24. o. és XXIII. János: Sermo, 1963. január 4, Acta Apostolicae Sedis LV. (1963) 89-91. o.

[8] Vö. XI. Pius: Divini Redemptoris kezdetű enciklika, Acta Apostolicae Sedis XXIX. (1937) 78. o. és XII. Pius: Nuntius Radiophonicus, 1941. Pünkösöd, Acta Apostolicae Sedis XXXIII. (1941) 195-205. o.

[9] Vö. XII. Pius: Nuntius Radiophonicus, 1942. karácsony vigíliáján, Acta Apostolicae Sedis

XXXV. (1943), 9-24. o.

[10] Lactantius: *Divinae Institutiones* IV. c. 28,2 *Patrologia latina* 6, 535. o.

[11] *Libertas praestantissimum* enciklika, *Acta Leonis XIII.* VIII. (1888), 237-238. o.

[12] Vö. XII. Pius: *Nuntius Radiophonicus*, 1942. karácsony vigíliáján, *Acta Apostolicae Sedis* XXXV. (1943), 9-24. o.

[13] Vö. XI. Pius: *Casti connubii* enciklika, *Acta Apostolicae Sedis* XXII. (1930), 539-592. o. és XII. Pius: *Nuntius Radiophonicus*, 1942. karácsony vigíliáján, *Acta Apostolicae Sedis* XXXV. (1943), 9-24. o.

[14] 14 Vö. XII. Pius: *Nuntius Radiophonicus*, 1941. Pünkösöd, *Acta Apostolicae Sedis* XXXIII. (1941), 201. o.

[15] Vö. *Rerum novarum* 33.

[16] Vö. *Mater et magistra* 109.

[17] Vö. *Nuntius Radiophonicus*, 1941. Pünkösöd, *Acta Apostolicae Sedis* XXXIII. (1941), 201. o.

[18] Vö. *Mater et magistra* 109.

[19] Vö. *Mater et magistra* 116.

[20] Vö. *Rerum novarum* 37.; *Quadragesimo anno* 32.; XII. Pius: *Sertum Laetitia* enciklika, *Acta Apostolicae Sedis* XXXI. (1939), 635-644. o.

[21] Vö. *Mater et magistra* 66.

[22] Vö. *Nuntius Radiophonicus*, 1952. karácsony vigíliáján, *Acta Apostolicae Sedis* XLV. (1953), 35-46. o.

[23] Vö. *Nuntius Radiophonicus*, 1944. karácsony vigíliáján, *Acta Apostolicae Sedis* XXXVII. (1945), 12. o.

[24] Vö. *Nuntius Radiophonicus*, 1942. karácsony vigíliáján, *Acta Apostolicae Sedis* XXXV. (1943), 21. o.

[25] Ef 4,25

[26] Vö. *Nuntius Radiophonicus*, 1942. karácsony vigíliáján, *Acta Apostolicae Sedis* XXXV. (1943), 14. o.

[27] *Summa Theologiae Ia-IIae*, q. 19, a. 4; Vö. a. 9.

[28] Róm 13, 1-6

[29] *In Epist. ad Rom.* c. 13, vv. 1-2 homil. XXIII, *Patrologia Graeca* 60. 6155. o.

[30] XIII. Leó: *Immortale Dei* enciklikája, *Acta Leonis XIII.* V. (1885), 120. o.

[31] Vö. *Nuntius Radiophonicus*, 1944. karácsony vigíliáján, *Acta Apostolicae Sedis* XXXVII. (1945), 15. o.

[32] Vö. XIII. Leó: *Diuturnum illud* enciklikája, *Acta Leonis XIII.* II. (1880-81), 174. o.

[33] Vö. u. o. 278. o. és XIII. Leó: *Immortale Dei* enciklikája. *Acta Leonis XIII.* V. (1885), 130. o.

[34] ApCsel 5,29

[35] *Summa Theologiae Ia-IIae*, q. 93, a. 3 ad 2um; Vö. *Nuntius Radiophonicus*, 1944. karácsony vigíliáján, *Acta Apostolicae Sedis* XXXVII. (1945), 5-23. o.

[36] Vö. XIII. Leó: *Diuturnum illud* enciklikája, *Acta Leonis XIII.* II. (1880-81), 271-272. o. és XII. Pius: *Nuntius Radiophonicus*; 1944. karácsony vigíliáján, *Acta Apostolicae Sedis* XXXVII (1945), 5-22. o.

- [37] Vö. Nuntius Radiophonicus, 1942. karácsony vigíliáján, Acta Apostolicae Sedis XXXV. (1943), 13. o. és XIII. Leó: Immortale Dei enciklikája, Acta Leonis XIII. V. (1885), 120. o.
- [38] Vö. XII. Pius: Summi pontificatus enciklikája, Acta Apostolicae Sedis XXXI. (1939), 412-453. o.
- [39] Vö. XI. Pius: Mit brennender Sorge enciklikája, Acta Apostolicae Sedis XXIX. (1937), 159. o. és Divini Redemptoris enciklikája, Acta Apostolicae Sedis XXIX. (1937), 65-100. o.
- [40] XIII. Leó: Immortale Dei enciklikája, Acta Leonis XIII. V. (1885), 121. o.
- [41] Vö. Rerum novarum, 29.
- [42] Vö. XII. Pius: Summi pontificatus enciklikája, Acta Apostolicae Sedis XXXI. (1939), 433. o.
- [43] Vö. Mater et magistra 20.
- [44] Vö. Quadragesimo anno 74.
- [45] Vö. XII. Pius: Nuntius Radiophonicus, 1941. Pünkösöd, Acta Apostolicae Sedis XXXIII (1941), 200. o.
- [46] Vö. XI. Pius: Mit brennender Sorge enciklikája, Acta Apostolicae Sedis XXIX. (1937), 159. o.; Divini Redemptoris enciklikája, Acta Apostolicae Sedis XXIX. (1937), 79. o.; XII. Pius: Nuntius Radiophonicus, 1942. karácsony vigíliáján, Acta Apostolicae Sedis XXXV. (1943), 9-24. o.
- [47] Vö. XI. Pius: Divini Redemptoris enciklikája, Acta Apostolicae Sedis XXXIX. (1937), 81. o. és XII. Pius: Nuntius Radiophonicus, 1942. karácsony vigíliáján, Acta Apostolicae Sedis XXXV. (1943), 2-24. o.
- [48] Mater et magistra 55.
- [49] Vö. XII. Pius: Nuntius Radiophonicus, 1942. karácsony vigíliáján, Acta Apostolicae Sedis XXXV. (1943), 21. o.
- [50] Vö. XII. Pius: Nuntius Radiophonicus, 1944 karácsony vigíliáján, Acta Apostolicae Sedis XXXVII. (1945), 15-16. o.
- [51] Vö. XII. Pius: Nuntius Radiophonicus, 1942. karácsony vigíliáján, Acta Apostolicae Sedis XXXV. (1943), 12. o.
- [52] Vö. XIII. Leó: Annum ingressi apostoli levél, Acta Leonis XIII. XXII. (1902-1903), 52-80. o.
- [53] Bölcs 6, 2-4
- [54] Vö. XII. Pius: Nuntius Radiophonicus, 1941. karácsony vigíliáján, Acta Apostolicae Sedis XXXIV. (1942), 16. o.
- [55] Vö. XII. Pius: Nuntius Radiophonicus, 1940. karácsony vigíliáján, Acta Apostolicae Sedis XXXIII. (1941), 5-14. o.
- [56] De civitate Dei, lib. IV. c. 4. Patrologia latina 41. 115. o. Vö. XII. Pius: Nuntius Radiophonicus, 1939. karácsonyi vigíliáján, Acta Apostolicae Sedis XXXII. (1940), 5-13. o.
- [57] Vö. XII. Pius: Nuntius Radiophonicus, 1941. karácsony vigíliáján, Acta Apostolicae Sedis XXXIV. (1942), 10-21. o.
- [58] Vö. Mater et magistra 153.
- [59] Vö. XII. Pius: Nuntius Radiophonicus, 1941. karácsony vigíliáján, Acta Apostolicae Sedis XXXIV. (1942), 17. o. és XV. Benedek: Adhortatio a háborút viselő népek vezetőihez, 1917. augusztus 1. Acta Apostolicae Sedis IX. (1917), 418. o.
- [60] Vö. XII. Pius: Nuntius Radiophonicus, 1939. augusztus 224. Acta Apostolicae Sedis XXXI.

(1939), 334. o.

[61] Vö. Mater et magistra 161.

[62] Vö. XII. Pius: Nuntius Radiophonicus, 1941 karácsonyi vigíliáján, Acta Apostolicae Sedis XXXIV. (1942), 16-17. o.

[63] Vö. Mater et magistra 165.

[64] Vö. XII. Pius: Allocutio az olaszországi A. C. ifjaihoz római gyűlésük alkalmából, 1948. szeptember 12-én. Acta Apostolicae Sedis XL. (1949), 412. o.

[65] Vö. Mater et magistra 195.

[66] Vö. Mater et magistra 239.

[67] Vö. Mater et magistra, u. o.; XIII. Leó: Immortale Dei enciklikája, Acta Leonis XIII. V. (1885), 128. o.; XI. Pius: Ubi Arcano enciklikája, Acta Apostolicae Sedis XIV. (1922), 698. o.; XII. Pius: Allocutio: A katolikus nők nemzetközi szövetségének gyűlése, Róma, 1947. szeptember 11. Acta Apostolicae Sedis XXXIX. (1947), 486. o.

[68] Vö. Allocutio az olaszországi munkásokhoz, Róma, 1943. június 13. Acta Apostolicae Sedis XXXV. (1943), 175. o.

[69] Vö. Miscellanea Augustiana, S. Augustini Sermones post Maurinos reperti, Roma, 1930. 633. o.

[70] Vö. Iz 9,6

[71] Ef 2, 14-17

[72] Resp. ad Mat., húsvét nyolcada alatti péntek.

[73] Jn 14,27